

Mümtehin Sûresinin Sarf, Nahiv ve Belâgat Açısından Tahlili

Melike YILDIRAN

Melike Yıldiran Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi, mlk.yldr28@gmail.com

Doç. Dr. Cengiz Güneş

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı

Öz

Mümtehin Sûresi Medeni bir sûre olup ismini 10.ayette geçen Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslüman kadınların gerçek anlamda inanıp inanmadıklarını anlamak amacıyla imtihan edilmeleri istenen kadınlardan almaktadır. Nüzul sırasına göre 111. sırada yer alan Mümtehin sûresi, mushafta 60.sûre olup 13 âyetten oluşmaktadır. Bu sûrenin ismi imtihan ve meveddet olarak da anılır. Medine devrinde Hudeybiye Antlaşması ile Mekke'nin fethi arasındaki dönemde nazil olmuştur. Hâtib b. Ebû Beltea sebebiyle inmiştir. Bu sûrede kafirleri dost edinmemek gerektiğinden, Hz. İbrahim'in güzel örneğinden, İslam toplumunun muhacirlerle olan imtihanından ve kadınların Hz. Peygambere biatından bahsedilmektedir. Arapçanın Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında çok önemli bir rolü vardır. Bu sebeple Kur'an'ı anlamak ve idrak etmek isteyen bir kişinin bu dile hâkim olması ve bu dilin kurallarını bilmesi zaruri bir durumdur. Arapçanın en önemli unsurları "şekil bilgisi / morfoloji" anlamına gelen sarf, "söz dizimi / sentaks" anlamına gelen nahiv ve "sözün fasih olmakla beraber, yer ve zamana da uygun olması" diye kısaca ifade edilen belâgattır. Bu ilimler hakkında yapılan tüm çalışmalar Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlayabilmek için yapılmıştır. Bu makalede sarf, nahiv ve belâgat konuları hakkında kısa bilgiler verildikten sonra mezkûr sûrenin ayetleri tek tek nahiv açısından incelenmiş, ayetlerdeki her kelime i'rab açısından ele alınmış, ayetlerde geçen kelimeler sarf ilmine göre değerlendirilmiş ve belâgatın konusu olan edebî sanatlardan bahsedilmiştir. Bu çalışma yapılırken hem klasik hem de modern kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mümtehin Sûresi, Nahiv, İ'rab, Sarf, Belâgat, Edebî Sanatlar, Tahlil

Analysis of Mümtehin Surah in Terms of Condition, Synopsis and Relationship

Abstract

Surah Mumtahine is a civilized surah and is named after the Muslim women mentioned in the 10th verse who migrated from Mecca to Medina and were asked to be tested in order to see whether they truly believed or not. It is the 60th sura of the Holy Quran, and the 111th sura in the order of revelation. It consists of 13 verses. It is also known as test and reward. It was revealed in the Medina period, between the Treaty of Hudaibiyyah and the conquest of Mecca. It was revealed due to Hâtib bin Ebû Beltea. Since it is necessary not to take unbelievers as friends during this time, Hz. From the good example of Abraham, the test of the Islamic community with the immigrants, and the love of women for the Prophet Muhammad. His allegiance to the Prophet is mentioned. Arabic has a very important role in the correct understanding of the Holy Quran. For this reason, it is essential for a person who wants to understand and understand the Quran to

master this language and know its rules. The most important elements of Arabic are 'sarf' which means 'morphology', 'nahiv' which means 'syntax' and 'belaga' which is simply expressed as 'the speech is eloquent and appropriate to the place and time'. In this article, after giving brief information about the subjects of grammar, syntax and rhetoric, the verses of the mentioned sura were examined one by one in terms of grammar, each word in the verses was discussed in terms of irab, the words in the verses were evaluated according to the science of grammatical grammar and the literary arts, which are the subject of rhetoric, were mentioned. While carrying out this study, both classical and modern sources were used.

Keywords: Surah Mumtehine, Nahiv, Irab, Consumables, Rhetoric, Literary Art, Analysis

Giriş

İslam dininin kitabı Kur’ân-ı Kerîm’dir. Hiç şüphe yok ki Arapça olarak indirilen¹ bu kutsal kitabı iman eden herkesin okuması ve anlamaya çalışması zaruri bir durumdur. Hal böyle olunca Kur’an dili olan Arapçayı iyi bilmek gerekmektedir. Arapçayı iyi bilmek için de bu dilin en önemli unsurlarından olan sarf ve nahiv ilimlerini bilmek gerekmektedir. Nahiv kelimesinin sözlük anlamları “yön, yöntem, gramer, dilbilgisi” şeklindedir. Nahiv ilmi, Arapça cümlelerin i’rab bina ve benzeri hususlardaki durumlarını açıklayan ilimdir.² Nahiv ilmi kelimelerin sonlarında yer alan ref, nasb, cer ve cezm gibi hareketlerin hangi amaçla geldiğini ve bu hareketlerin ne gibi değişikliklere sebep olduğunu konu edinir. Bu ilim Araplarla, Arap olmayanların bir araya gelmesiyle dilde hata (lahn) olması sonucunda, Kur’ân-ı Kerim’in yanlış okunmasından korunması için Hz. Ali’nin (ö. 40 / 661) talimatıyla Ebül Esved ed-Düeli’nin (ö. 69 / 688) temellerini atmasıyla ortaya çıkmıştır. Sarf / الصرف kelime olarak sülasi mücerred olan صَرَفَ (sarafe) fiilinin mastarı olup lügatte; “bir nesneyi çevirmek, döndürmek, hile, meyletmek, adâlet ve istikamet üzere olmak, kelimeyi tenvinli hale getirmek gibi anlamlara gelir.”³ İlk dönemlerde nahiv ilminin içinde yer alan daha sonraları müstakıl bir ilim haline gelen sarf ilmi kelimelerin yapısını, fiil çekimlerini, kelimelerin kökenini, türemiş olup olmadıklarını inceler. Bir diğer başlık olan belâgat kelimesinin sözlük anlamı ise “beliğ olmak, güzel söz söylemek, ulaşmak” şeklindedir. بَلَغَ fiilinin mastarıdır.⁴ Belagât ilmi me’ânî, beyân ve bedi’ denilen üç ayrı ilimden oluşmaktadır. Kur’ân-ı Kerîmde edebi sanatlar oldukça fazladır. Bu makaleyi yazarken Mümtehine sûresinin özellikle

¹ Yûsuf 12/2.

² Seyyid Şerîf el Cürçânî, *et-Ta’rîfât* (Beyrut: Dâr-u Kütübî’l-İlmiye, ts.), 1/240.

³ Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Kahire: Dar’ül Hadis, ts.), 5/9.

⁴ Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs* (Beyrut: Dar Sader, 2011), 1/688.

seçilmesinin nedeni daha önce bu sûrenin dilbilimsel açıdan incelenmemesiyle birlikte bu alanda tez ve makale çalışmasının bulunmamasıdır. Mümtehin sûresi ile ilgili Kübra Gücüyener “Nüzul Bağlamında Mümtehin Sûresinin Tefsiri” adlı bir tez çalışması yapmıştır. Mehmet Demir de bu sûre kapsamında “Mümtehin Sûresinin Muhtevası ve 5. Âyeti Bağlamında Müminlerin İnkârcılar için Fitne Olması Meselesi” adlı bir makale kaleme almıştır. Hem bu sûrenin dil açısından incelenmesi ile ilgili neredeyse hiç çalışma yapılmaması hem de yapılan çalışmaların daha çok tefsir alanında yoğunlaşması konunun çalışılmasını önemli kılmaktadır. Bu çalışmada Mümtehin sûresi nahiv, sarf ve belâgat ilimleri açısından incelenecektir.

1.Mümtehin Sûresinde Geçen Ayetlerin Nahiv Açısından Tahlili

1.1.Mümtehin Sûresindeki İsim Cümlelerinin İ’rabı

Arapçada iki tür cümle çeşidi bulunmaktadır. Bunlar isim ve fiil cümleleridir. İsimle başlayan cümleye isim cümlesi denmektedir.⁵ İsim cümlesinin iki temel ögesi vardır. Bu ögelerden özneye eşdeğer olan ilk ögeye mübtedâ, yükleme eşdeğer olan ikinci ögeye ise haber denmektedir. Mübtedâ, isim cümlesinde genelde başta yer alırken, haber sonda yer almaktadır. Mübtedâ’nın belirli olması yani “elif lam / ال” takısı alması gerekmektedir. Mübtedâ özel isim veya zamir olarak geldiğinde zaten belirli olduğu için el takısı almasına gerek yoktur.⁶ Mümtehin sûresinde geçen mübtedâ / haber cümle örnekleri şu şekildedir:

وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخَفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ

“Ben, sizin gizlediğiniz şeyi de açıkladığınız şeyi de pek iyi bilirim”⁷

Örnek olarak verdiğimiz birinci âyet-i kerime isim cümlesidir. و harfi vav-ı hâliyedir.⁸

Ayrık zamir olan أَنَا zamiri özne olarak ref konumunda gelmiştir. أَعْلَمُ kelimesi ismi tafdîl

⁵ Ahmed b. Muhammed es-Sivâsi, *Hallu'l-meâkîd şerhu'l-kavâid*, thk. Muhammed Can (İstanbul: Şefkat Yayınları, 1433), 31.

⁶ Mehmet Hakkı Suçin, “Arapça II” (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, ts.), 3.

⁷ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yeni Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Mümtehin 60/1.

⁸ Vav-ı hâliye, tek bir kelime olabileceği gibi cümle şeklinde de olabilir. Bu cümlelerinin başında gelip hâl ile hâl sahibi arasındaki bağlantıyı sağlar. İbn Hişâm en-Nahvî, *Muğni'l-lebîb*, thk. Berekât Yûsuf Hebbûr (Beyrut: Dar'ul Erkam, ts.) 2/359-360.

sigasında gelen haber olarak ref halindedir. اَعْلَمَ fiili damme harekesiyle ref konumunda muzari kipli fiildir. Öznesi gizli olup takdiri اَنَا dir. مَا ortak ismi mevsûl olmakla beraber ب harf-i cerriyle اَعْلَمَ kelimesine bağlıdır. İsmi mevsûl olan مَا'nın sıra cümlesi اَخْفَيْتُمْ lafzıdır. İ'rabda yeri yoktur. اَخْفَيْتُمْ fiili mazi kipte olup yapısal bir değişime uğramayan (mebni) bir fiildir. Bitişik zamir olan تَمَّ zamiri özne(fail) işlevine sahiptir ve cümlede ref konumunda yer almaktadır. مَا اَعْلَمْتُمْ cümlesinin atıf harfi وَ ile kendisinden önce gelen cümleye atfı yapılmıştır.⁹

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”¹⁰

Âyet vav-ı istînâfiyye ile başlamaktadır.¹¹ اللَّهُ lafzı özne (mübteda) olup merfu konumdadır. Masdariyye olan مَا ب harf-i cerriyle بَصِيرٌ kelimesine bağlıdır. تَعْمَلُونَ fiili merfu konumda muzari kipli fiildir. Çokluk ifade eden vav fail özne görevi üstlenmekte ve cümlede ref konumunda yer almaktadır. بَصِيرٌ kelimesi haber konumunda bulunup ötre (damme) harekesi alarak ref konumundadır.¹²

وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah, hakkıyla gücü yetendir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”¹³

Âyetin başında gelen وَ harf-i vav-ı istînâfiyyedir. اللَّهُ lafzı mübteda olup damme ile merfûdur. قَدِيرٌ kelimesi mübtedanın haberi olup damme ile merfûdur. وَ atıf harfidir. اللَّهُ lafzı mübteda olup damme ile merfûdur. غَفُورٌ kelimesi mübtedanın haberi olup damme ile

⁹ Muhyiddin Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu* (Beyrut: Dar-u İbn-i Kesir, ts.), 7/490; Muhammed et-Tayyib el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm* (Beyrut: Dar'an-Nafaes, 2014), 549; Muhammed Süleyman Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm* (İskenderiye: Dar'ul Marife el-Câmiyye, ts.),9/4631.

¹⁰ el-Mümtehine 60/3.

¹¹ İstinâf vavı yeni bir cümleye başlama harflerindendir. Kendisinden sonra ne anlam ne de i'rab bakımından kendisinden öncekiyle alakası olmayan bir cümle gelir.

¹² Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/491; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4633.

¹³ el-Mümtehine 60/7.

merfûdur. Kendisinden önceki cümleye atfedilmiştir. رَحِيمٌ kelimesi de ikinci haber olup damme ile merfûdur.¹⁴

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁵

10. âyet-i kerimede geçen bu cümle istinaf vavı ile başlamaktadır. اللَّهُ lafzı özne (mübteda) konumunda olup damme harekesiyle ref konumundadır. عَلِيمٌ mübtedanın haberi olarak damme harekesiyle merfu konumdadır. حَكِيمٌ kelimesi öznenin (mübtedanın) ikinci haberi olarak damme harekesiyle merfu olmuştur.¹⁶

اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِمْ

“Allah, onların imanlarını daha iyi bilir.”¹⁷

Allah lafzı özne (mübteda) olup damme harekesiyle merfu konumdadır, أَعْلَمُ haberdır. بِإِيمَانِهِمْ câr mecrûrdur, أَعْلَمُ fiiline bağlıdır. Bitişik zamir olan هُنَّ zamiri tamlayandır, mahallen mecrûr konumdadır.

لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتَوْهُمْ مَّا أَنْفَقُوا

“Müslüman hanımlar kafirlere helal değildirler. Kafirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin.”¹⁸

Âyetin başındaki لَا olumsuzluk bildiren nefy harfidir. هُنَّ ayrık zamiri özne (mübteda) işlevini üstlenmekte ve sentaktik olarak ref konumundadır. حِلٌّ damme ile merfû haberdır. هُنَّ câr mecrûrdur, حِلٌّ'a bağlıdır. لَا هُمْ يَحِلُّونَ cümlesi atıf harfî olan و harfiyle kendisinden öncekine atfedilmiştir. هُمْ munfasıl zamiri özne (mübteda) olarak ref konumunda

¹⁴ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/497; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 4639.

¹⁵ el-Mümtehin 60/10.

¹⁶ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/500; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4645.

¹⁷ el-Mümtehin 60/10.

¹⁸ el-Mümtehin 60/10.

bulunmaktadır. يَجُولُ fiili haber görevini üstlenmekte ve ref konumunda bulunmaktadır. يَجُولُ fiili nun harfinin sabit olmasıyla merfû muzari fiildir. Çokluk ifade eden و harfi faildir, mahallen merfûdur. هُنَّ câr mecrûrdur, يَجُولُ fiiline bağlıdır. و atıf görevini yerine getiren harftir. اتَّوَهُمْ ötre (damme) harekesi ile irab açısından değişikliğe uğramayan (mebni) mazi fiildir. Çokluk ifade eden و harfi faildir, ref konumundadır. هُمْ bitişik zamiri mefulün bihtir, mahallen mansubdur. مَا müşterek ismi mevsul olup mefulün bihtir, mahallen mansubdur. Sıla cümlesi olan اتَّفَقُوا'nun i'rabta yeri yoktur. اتَّفَقُوا damme üzere son harekesi değişmeyen (mebni) mazi kipli fiildir. Çokluk ifade eden و harfi faildir, mahallen merfûdur.¹⁹

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

*"Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur."*²⁰

Vav harfi cümleler arasında bağlayıcı görevi olan atıftan sorumlu harftir. لَا cinsini olumsuzla çeviren harftir. جُنَاح kelimesi ل harfinin ismidir, harekesi fetha ile sabit olup değişmemektedir. Haberi hazfedilmiştir. عَلَيْكُمْ câr mecrûrdur. Müevvel masdar olan آتَى, تَنْكِحُوهُنَّ fiiline bağlıdır. تَنْكِحُوهُنَّ fiili nun harfinin düşürülmesi ile mansub muzari fiildir. Çokluk ifade eden و harfi faildir, mahallen merfûdur. هُنَّ bitişik zamiri mefulün bihtir, mahallen mansubdur. إِذَا cezmetmeyen şart edatı ve zaman zarfıdır. آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ cer konumundadır. آتَيْتُمُوهُنَّ harekesi sükun ile sabit olan ve değişmeyen mazi fiildir, تَمْ bitişik zamiri özne (fail) işlevi görmektedir ve ref konumunda bulunmaktadır. هُنَّ bitişik zamiri mefulün bihtir, mahallen mansubdur. أَجُورَهُنَّ mefulün bih olup fetha harekesi ile nasb edilmiştir. هُنَّ muzâfun ileyh işlevini üstlenmekte ve ref konumunda bulunmaktadır.²¹

¹⁹ Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/500; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 4644.

²⁰ el-Mümtahine 60/10.

²¹ Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/500; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4644.

2. Mümtehhine Sûresindeki Fiil Cümlelerinin İ'rabı

Arapçada fiil ile başlayan cümleye fiil cümlesi denir.²² Fiil cümleleri çoğunlukla fiil, fail ve meful öğelerinden oluşmaktadır. Bu başlıkta fiil cümlesi olan ayetlerin i'rabını yapmaya gayret edeceğiz. Konuyla ilgili ayetler ve i'rabları şu şekildedir:

يُخْرِجُونَ الرُّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

“Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar.”²³

Fiil cümlesidir. يُخْرِجُونَ fiili nun harfinin sabit olmasıyla merfû muzari fiildir. Çokluk ifade eden vavı özne (fail) işleviyle ref konumundadır. الرُّسُولَ mefulün bih olup fetha harekesi ile nasb edilmiştir. إِيَّاكُمْ ayrık (munfasıl) zamir atıfla görevli harf و ile kendisinden öncekine atfedilmiş olup mahallen mansubdur. Müevvel masdar olan اَنْ hazfedilmiş harf-i cerriyle يُخْرِجُونَ fiiline bağlıdır. اَنْ muzari fiilin harekesini nasb harkesine çeviren ve anlamını masdar anlamına çeviren harftir. تُؤْمِنُوا fiili nunun hazfedilmesiyle nasb edilmiş muzari kipte bir fiildir. Çokluk ifade eden vav fail olarak mahallen merfûdur. بِاللَّهِ câr mecrûrdur ve تُؤْمِنُوا fiiline bağlıdır. رَبِّكُمْ izafeti/isim tamlaması Allah lafzının sıfatı olup kesra ile mecrûrdur.²⁴

وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ

“Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir.”²⁵

Âyetin ilk fiili olan بَدَا fiili elif üzere takdir edilmiş fetha üzere mebni mazi fiildir. بَيْنَنَا zarftır. بَيْنَكُمْ’ya atfedilmiştir. Birinci tekil şahıs zamiri اَنْ muzâfun ileyh konumunda mecrûrdur. بَيْنَكُمْ atıf harfi و ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. الْعَدَاوَةُ kelimesi fail olup damme ile merfûdur. وَالْبَغْضَاءُ atıf harfi و ile kendisinden

²² es-Sivâsi, Hallu’l-meâkîd şerhu’l-kavâid, 31.

²³ el-Mümtehhine 60/1.

²⁴ Derviş, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu, 7/490; el-İbrahim, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 549; Yakut, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 9/4630.

²⁵ el-Mümtehhine 60/4.

öncekine atfedilmiştir. اَبَدًا zaman zarfıdır. حَتَّى amaç ifade eden cer harfidir. تُؤْمِنُوا muzari fiilini gizli bir اَنْ masdarı ile nasb ederek anlamını masdara çevirmiştir. Müevvel masdar olan اَنْ, cer mahallinde بَدَا fiiline bağlıdır. تُؤْمِنُوا fiili nunun hazfedilmesiyle mansub muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. بِاللّٰهِ câr mecrûrdur, تُؤْمِنُوا fiiline bağlıdır. وَحَدَّ Allah lafzının hâli olup fetha ile mansubdur. Bitişik zamir ه muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur.²⁶

اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءُؤَا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ

“Hani onlar kavimlerine, “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir” demişlerdi.”²⁷

اِذْ zaman zarfıdır ve cer konumundadır. قَالُوا ile başlayan fiil cümlesi muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. لِقَوْمِهِمْ câr mecrûrdur, قَالُوا fiiline bağlıdır. اِنَّ tekid harfidir. İsim cümlesinin önüne gelir. اَنْ birinci çoğul şahıs zamiri اِنَّ’nin ismi olarak nasb konumundadır. بُرَءُؤَا kelimesi haber işlevine sahip olup ref işareti vav harfidir. بُرَءُ kelimesinin çoğuludur, طُرَفَاء (ج) طَرِيفٌ kelimesi gibidir.²⁸ مِنْكُمْ câr mecrûrdur, بُرَءُؤَا’ya bağlıdır. و atıf harfidir. مَّا müşterek ismi mevsûl مِنْ harf-i cerriyle بُرَءُؤَا’ya bağlıdır. İsmi mevsûlun sıla cümlesi تَعْبُدُونَ fiilidir. İ’rabda yeri yoktur. تَعْبُدُونَ fiili nun harfinin sabit olmasıyla ref konumunda olan muzari kipli fiildir. Zamir işlevi gören çoğul و’ı özne olarak ref konumundadır. مِنْ دُونِ car mecrurdur, aynı zamanda muzâftır. اللّٰهِ lafzı tamlayan (muzâfun ileyh) olup kesra harekesiyle cer konumundadır. كَفَرْنَا sabit sükun harekesiyle değişikliğe

²⁶ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/495; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4635.

²⁷ el-Mümtahine 60/4.

²⁸ Ebü’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *El-Beyan fî garîbi İ’rabi’l-Kur’an*, 1980, 2/433; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr* (Beyrut: Dar’ul Fikri’l Muâsır, ts.), 14/501.

uğramayan (mebni) mazi fiildir. Birinci çoğul şahıs zamiri ٱ özne olarak mahallen merfûdur. ٱُكُفَرْنَا câr mecrûrdur, ٱُكُفَرْنَا fiiline bağlıdır.²⁹

لَا يَنْهَيْكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ

*“Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez.”*³⁰

8. âyetin başındaki ٱ nefy harfidir, olumsuzluk anlamındadır. ٱُكُفَرْنَا fiili ي harfi üzerine takdir edilmiş ötre (damme) harekesiyle ref edilmiş muzari kipli fiildir. Fiile bitişen zamir ٱُ nesne (mefulün bih) olarak nasb konumundadır. ٱُKُFَرْنَا lafzı özne (fail) olup ötre (damme) harekesiyle ref halindedir. ٱُKُFَرْنَا cemi müzekker’e has ismi mevsûl olmakla birlikte ٱُKُFَرْنَا harf-i cerriyle ٱُKُFَرْنَا fiiline bağlıdır. İsmi mevsûlun sıla cümlesi ٱُKُFَرْنَا’dır. İ’rabdan mahalli yoktur. ٱُKُFَرْنَا harfi muzari fiilin son harekesini cezm haline getirerek olumsuz anlam taşıyan mazi kipli fiile dönüştüren harftir. ٱُKُFَرْنَا fiili; nun harfinin hazfedilmesiyle mansub muzari kipli fiildir. Çokluk ifade eden vav fail olup mahallen merfûdur. Bitişik zamir olan ٱُKُFَرْنَا zamiri mefulün bih olarak mahallen mansubtur. ٱُKُFَرْنَا câr mecrûrdur, ٱُKُFَرْنَا fiiline bağlıdır. ٱُKُFَرْنَا cümlesi atıf harfi و ile sıla cümlesine atfedilmiştir. ٱُKُFَرْنَا muzariyi cezm ederek manasını olumsuz maziye çeviren harftir. ٱُKُFَرْنَا fiili, nun harfinin hazfedilmesiyle mansub muzari fiildir. Zamir olan çoğul vavı fail işleviyle ref konumundadır. Bitişik zamir olan ٱُKُFَرْنَا zamiri mefulün bih olarak mahallen mansubdur. ٱُKُFَرْنَا câr mecrûrdur, ٱُKُFَرْنَا fiiline bağlıdır. Bitişik zamir olan ٱُKُFَرْنَا zamiri muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Müevvel masdar olan ٱُKُFَرْنَا cer mahallinde ٱُKُFَرْنَا ismi mevsûlundan bedel-i iştimâl olup mahallen mecrûrdur.³¹ ٱُKُFَرْنَا fiili nun harfinin

²⁹ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/495; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4635.

³⁰ el-Mümtehin 60/8.

³¹ Ebü’l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *El-Beyan fî garîbi İ’rabi’l-Kur’an*, 2/433.

hazfedilmesiyle nasb edilmiş muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne (fail) işlevinde ref konumundadır. Bitişik zamir olan هُمْ zamiri nesne olarak nasb konumundadır. تُقْسِطُوا fiili atıf harfi vav ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. تُقْسِطُوا fiili, nun harfinin hazfedilmesiyle mansub muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne (fail) işlevinde ref konumundadır. اَلْيَوْمَ câr mecrûrdur ve تُقْسِطُوا fiiline bağlıdır.³²

إِنَّمَا يَنْهَيْكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ قَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَآخَرُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ

*“Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşılan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder.”*³³

إِنَّمَا kâffe ve mekfûfedir. Kâffe durduran, engelleyen anlamına gelen ismi faildir.³⁴ يَنْهَيْكُمُ fiili ي harfi üzerine takdir edilmiş ötre (damme) ile ref harekesi almış muzari kipli fiildir. Bitişik zamir olan كُمْ zamiri nesne olarak nasb konumundadır. اللَّهُ lafzı fail işlevinde ötre (damme) ile ref konumundadır. الدِّينِ cemi müzekker salim’e has olan ismi mevsûl عَنْ harfi cerriyle birlikte يَنْهَيْكُمُ fiiline bağlıdır. İsmi mevsûlun sıra cümlesi قَاتِلُوكُمْ fiilidir. İ’rabda yeri yoktur. قَاتِلُوكُمْ damme üzere mebni mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. Bitişik zamir كُمْ zamiri mefulün bih olarak mahallen mansubdur. فِي الدِّينِ câr mecrûrdur, قَاتِلُوكُمْ fiiline bağlıdır. آخَرُوكُمْ cümlesi atıf harfi وَ ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. آخَرُوكُمْ fiili damme ile son harekesi değişmeyen mazi çekimli fiildir. Çoğulluk ifade eden وَ özne olarak ref konumundadır. Bitişik zamir كُمْ nesne işleviyle nasb konumundadır. مِنْ دِيَارِكُمْ câr mecrûrdur, آخَرُوكُمْ fiiline bağlıdır. Bitişik zamir كُمْ zamiri muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. ظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ cümlesi atıf harfi وَ ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. ظَاهَرُوا damme harekesiyle son harfinin

³² Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/497-498; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4640.

³³ el-Mümtehin 60/9.

³⁴ Muhyiddin Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu* (Beyrut: Dar-u İbn-i Kesir, ts.), 7/498; Muhammed Süleyman Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4641.

harekesi değişmeyen mazi çekimli fiildir. Çokluk ifade eden و özne işleviyle ref konumundadır. Bitişen zamir كُمْ nesne olarak nasb mahallindedir. عَلَى إخراجكم câr mecrûrdur, طَاهِرُوا fiiline bağlıdır. Bitişik zamir كُمْ zamiri muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Müevvel masdar olan اُ cer mahallinde الَّذِينَ'den bedel olup mecrur konumdadır. تَوَلَّوْهُمْ fiili nun harfinin hazfedilmesiyle nasb edilmil muzari çekimli fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur.³⁵

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

*“Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*³⁶

Yukarıda irabını yaptığımız 9.Âyet-i Kerimenin devamı olan bu ayet de fiil cümlesidir. و harfi vav-ı istinâfiyyedir. مَنْ şart edatı iki fiilin son harekelerini cezm haline getirir. Özne (mübteda) işleviyle ref konumundadır. يَتَوَلَّهُمْ şart fiili illet harfinin hazfedilmesiyle cezmedilmiş muzari fiildir. Faili gizli olup takdiri هو'dur. Aynı zamanda öznenin (mübteda) haberidir. Bitişik zamir هُمْ nesne olarak nasb konumundadır. ف harfi şartın cevabının başına gelen rabîta harfidir. İşaret ismi olan اُولَٰئِكَ özne (mübteda) işleviyle ref konumundadır. هُمْ fasıl zamiridir. الظَّالِمُونَ mübtedanın haberi olup ref işareti و'dır.³⁷

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ

*“Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin.”*³⁸

³⁵ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/498; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4641-4642.

³⁶ el-Mümtehin 60/9.

³⁷ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/498; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4642.

³⁸ el-Mümtehin 60/10.

ف atıfla görevli harftir. اِنْ iki muzari fiilin harkesini cezm haline getiren şart edatıdır. عَلِمْتُمْوَهُنَّ şart fiili sükun harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi çekimli fiildir. Meczum mahallindedir. Bitişik zamir هُنَّ zamiri fail işleviyle ref konumundadır. هُنَّ bitişik zamiri nesne olarak nasb konumundadır. مُؤْمِنَاتٍ ikinci nesne olup kesra ile nasb edilmiştir. Cemi müennes salim olduğu için nasb olması gereken hareke kesra şeklinde gelmiştir. نَ harfi şartın cevabının başına gelen bağlantı harfidir. نَ nehiy harfi olup olumsuz emir anlamını içerir. تَرْجِعُوهُنَّ fiili nun harfinin hazfedilmesiyle meczum muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. Bitişik zamir هُنَّ mefulün bih olarak mahallen mansubdur. اِلَى الْكُفَّارِ câr mecrûrdur, تَرْجِعُوْ fiiline bağlıdır.³⁹

وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا

“Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm’ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler.”⁴⁰

10. âyetin bu kısmı و atıf harfi ile başlamaktadır. نَ nefy harfi olup olumsuz emir anlamını içerir. تَنْسِكُوا fiili nunun hazfedilmesiyle meczum muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup ref konumundadır. بِعَصَمِ câr mecrûrdur, تَنْسِكُوا fiiline bağlıdır. الْكَوَافِرِ tamlayan olup kesra ile mecrurdur. اسْأَلُوا atıf harfi و’la تَنْسِكُوا fiiline atfedilmiştir. اسْأَلُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle mebni emir fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. مَا ortak ismi mevsûl nesne olarak nasb konumundadır. Mevsûl ismi olan sıra cümlesi اَنْفَقْتُمْ’dur. İ’rabda yeri yoktur. اَنْفَقْتُمْ sükun üzere mebni mazi fiildir. Bitişik zamir هُنَّ özne olarak mahallen merfûdur. و harfi atıf harfidir. لَ emir lam’ıdır. يَسْأَلُوا fiili nun

³⁹ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/500; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4643.

⁴⁰ el-Mümtehine 60/10.

harfinin hazfedilmesiyle meczum muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup ref mahallindedir. ۞ ortak ismi mevsûl nesne olarak nasb mahallindedir. İsmi mevsûlun sıla cümlesi اَنْفَقُوا fiilidir. İ'rabdan mahalli yoktur. اَنْفَقُوا damme harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak ref konumundadır.⁴¹

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَابْتُمْ فَاَتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا

*“Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin.”*⁴²

11.ayet de fiil cümlesidir. ۞ atıf harfidir. اِنْ iki muzari fiilin harekelerini cezm harekesine dönüştüren şart anlamı vermekle görevli edatdır. فَاتَكُمْ 'ün içinde bulunduğu fiil cümlesi şart anlamı taşıyan cümledir. فَاتَ fetha harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi fiildir. Meczum mahallindedir. Bitişik bir zamir olan كُمْ nesne olarak nasb konumundadır. اِنْ özne işleviyle damme harekesiyle ref konumundadır. مِنْ أَزْوَاجِكُمْ câr mecrûrdur, فَاتَكُمْ fiiline bağlıdır. Bitişik zamir كُمْ tamlayan olarak cer mahallindedir. إِلَى الْكُفَّارِ câr mecrûrdur ve أَزْوَاجِ kelimesinin hazfedilmiş haline bağlıdır. عَابْتُمْ fiili cümlesi atıf harfi ف ile فَاتَكُمْ fiiline atfedilmiştir. عَابْتُمْ sükun harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Bitişik bir zamir olan كُمْ zamiri özne olarak ref konumundadır. فَ harfi şart cümlesinin cevaben başına gelmiş olan bağlantıyla görevli harfdır. اَنْفَقُوا damme harekesi ile son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Çokluk ifade eden vavı özne olarak ref mahallindedir. الَّذِينَ cemi müzekker'e özel ismi mevsûl mefulün bih olarak mahallen mansubdur. İsmi mevsûlun sıla cümlesi اَزْوَاجُهُمْ'dur. İ'rabda yeri yoktur. ذَهَبَتْ fiili fetha harekesiyle son harfi değişmeyen mazi kipli fiildir. ت müenneslik işaretidir. اَزْوَاجُهُمْ özne olup lafzen ref konumundadır. Bitişik bir zamir olan هُمْ tamlayan olarak cer mahallindedir. مِثْلَ nesne olup fetha harekesiyle nasb konumundadır. Ortak

⁴¹ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/498; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4645.

⁴² el-Mümtehin 60/11.

ismi mevsûl ٱ nesne olarak cer konumundadır. İsmi mevsûlun sıla cümlesi اَتَّقُوا fiilidir. İ'rabda yeri yoktur. اَتَّقُوا fiili damme harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Zamir olan ve çoğul anlam ifade eden vav özne göreviyle ref konumundadır.⁴³

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

“İnandığınız Allah’a karşı gelmekten sakının.”⁴⁴

Yukarıda zikrettiğimiz 11.ayetin devamı olan bu ayetteki vav harfi atıf harfidir. اَتَّقُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle hareke bakımından değişikliğe uğramayan emir fiildir. Zamir olan ve çoğul anlam ifade eden vav özne olup ref mahallindedir. الله lafzı meful olup fetha harekesiyle nasb konumundadır. Müfred müzekker’e has olan mevsûl ismi الذي lafzı sıfat işleviyle nasb mahallindedir. Mevsûl isminin sıla cümlesi اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ’dur. İ'rabda yeri yoktur. Munfasıl zamir اَنْتُمْ mübteda olarak mahallen merfûdur. بِهِ câr mecrûrdur, اَنْتُمْ’ye bağlıdır.⁴⁵

وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُمْ وَلَا يُاتِينَ بِهَتَّانِ يَفْتَرِيَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ وَلَا يَعْصِيكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ

الله

“Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile.”⁴⁶

Ayetin başında gelen لَا يُشْرِكْنَ ile لَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ cümlesi atıf harfi وَ ile لَا يُشْرِكْنَ cümlesine atfedilmiştir. لَا nefy harfi olup olumsuzluk anlamındadır. لَا يَقْتُلْنَ fiili sükun üzere mebnî muzari fiil olup mahallen mansubdur. أَوْلَادَهُمْ nesne işlevi görerek fetha harekesiyle nasb

⁴³ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/501; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4646.

⁴⁴ el-Mümtahine 60/11.

⁴⁵ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/501; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4646.

⁴⁶ el-Mümtahine 60/12.

konumundadır. Bitişik zamir هُنَّ zamiri tamlayan olarak cer mahallindedir. لَا يَأْتِيَنَّ atıf yapmakla yükümlü harf و ile لَا يُشْرِكَنَّ'ye matuftur. لَا nefyeden harf olarak olumsuzluk ifade eden bir anlam taşımaktadır. يَأْتِيَنَّ fiili sükun ile son harekesi değişikliğe uğramayan muzari kipli fiil olup nasb mahallindedir. يَهْتَانِ kelimesi “be/ب” harfî cerriyle câr mecrûrdur, يَأْتِيَنَّ fiiline bağlıdır. يَفْتَرِيَهُ fiili يَهْتَانِ'in sıfatı olarak mahallen mecrûrdur ya da يَأْتِيَنَّ fiilinden gizli hâldir fetha ile mansubtur.⁴⁷ لَا يَعْصِيَنَّ atıf harfî و ile لَا يُشْرِكَنَّ cümlesine atfedilmiştir. لَا nefy harfî olup olumsuzluk anlamındadır. يَعْصِيَنَّ fiili sükun üzere mebni muzari fiili olup mahallen mansubdur. Bitişik zamir كَ mefulün bih olarak mahallen mansubdur. يَعْصِيَنَّ fiiline bağlıdır. فِ harfî şartın cevabının başına gelen rabita harfidir. بَايَعُهُنَّ şart fiili olup sükun üzere mebni emir fiildir. Öznesi gizli olup takdiri أنت'dir. Bitişik zamir هُنَّ zamiri mefulün bih olarak mahallen mansubdur. اسْتَغْفِرْ fiili atıf harfî و ile şartın cevabına matuftur. هُنَّ kelimesi câr mecrûrdur, اسْتَغْفِرْ fiiline bağlıdır. الله lafzı mefulün bih olup fetha ile mansubdur.⁴⁸

لَنْ نَنْفَعَكُمْ أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ

*“Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”*⁴⁹

3. Âyet-i Kerime de fiil cümlesidir. لَنْ edatı muzari fiilin anlamını olumsuz yönde müstakbele / geleceğe çeviren edattır. Sükun üzerine mebnidir, muzari fiilin harekesini nasb eder. نَنْفَعَكُمْ fetha ile mansub muzari fiildir. Bitişik zamir olan كُمْ zamiri nesne olarak nasb mahallindedir. أَرْحَامَكُمْ özne olup lafzi olarak ref mahallindedir. Bitişik bir zamir olan كُمْ zamiri tamlayan olarak cer mahallindedir. لَا fazla olan (zaid) harftir. لَا nefyeden harfin tekrar etmesi olumsuzluğu vurgulamak içindir. أَوْلَادَكُمْ atıfla görevli harf vav ile أَرْحَامَكُمْ'e

⁴⁷ el-Enbârî, *El-Beyan fî garîbi l'rabî'l-Kur'an*, 2/434.

⁴⁸ Derviş, *l'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve l'rabuhu*, 7/501-502; el-İbrahim, *l'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 551; Yakut, *l'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4648.

⁴⁹ el-Mümtehine 60/3.

atfedilmiştir. *يَوْمَ* zaman zarfıdır, *تَنْفَعُكُمْ* fiiline bağlı olup fetha harekesiyle nasb mahallindedir. *الْقِيَمَةِ* tamlayan olup kesra harekesi ile cer mahallindedir. *يُفْصِلُ* damme harekesi ile ref konumunda olan muzari fiildir. Bitişik zamir *كُم* tamlayan olarak cer mahallindedir. *بَيْنَكُمْ* mekân zarfı *يُفْصِلُ* fiiline bağlıdır.⁵⁰ *يُفْصِلُ* fiili dört farklı şekilde okunabilmektedir; Yahya bin visab “yefsilu” kelimesini “yufessilu” şeklinde okumuştur. Ebu Zekeriya da aynı şekilde okumuştur. Asım ve Hasan da “yefsilu” şeklinde okumuştur. Medine ehli de “yufselu” şeklinde okumuştur.⁵¹

3.Mümtehhine Sûresindeki Şart Cümlelerinin İ'rabı

Arap dilinde şart cümleleri anlatılmak istenen durumu şartlara bağlayan cümlelerdir. Bu edatlardan peşi sıra her zaman iki fiil gelmektedir. Birinci gelene şart fiili, ikinci gelene ise cevap fiili denmektedir. İkinci eylemin gerçekleşmesi, birinci eylemin gerçekleşmesine bağlıdır. Bunun için kullanılan birçok şart edatı vardır. İki muzari fiili cezm eden edatlara örnek olarak; *إِنْ، مَنْ، مَا، مَهْمَا، مَتَى، أَيْنَ، أَيْنَمَا* edatlarını örnek verebiliriz.⁵² Bu başlıkta Mümtehhine sûresinde geçen iki muzari fiili cezm eden edatları ele alacağız.

إِنْ يَنْفَعُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءٌ وَيَنْسِفُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ

“Şayet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi arzu ederler.”⁵³

2. Âyet-i Kerimede geçen *إِنْ* edatı iki muzari fiili cezm eden edatlardandır. Sükûn üzere mebnidir. *يَنْفَعُوكُمْ* şart fiili olup nun'un hazfedilmesiyle cezm edilmiş muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. *ف* harfi *يَكُونُوا* cümlesi şartın cevabıdır. *يَكُونُوا* fiili nun harfinin hazfedilmesiyle cezm edilmiş muzari kipli fiildir. *يَكُونُوا* fiilinin ismi, cemi müzekker görevini üstlenen *و* bitişik zamirdir, ref mahallindedir. *لَكُمْ* câr mecrûdur, *أَعْدَاءٌ* kelimesine bağlıdır. *أَعْدَاءٌ* kelimesi *يَكُونُوا* fiilinin haberi olup fetha ile mansubdur. *يَنْسِفُوا* atıf harfi *و* ile şartın cevabına

⁵⁰ Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/491; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4633.

⁵¹ Yahyâ bin Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l Kur'an* (Mısır: Dar'ul Mısıriyye, ts.), 149.

⁵² Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1984), 32.

⁵³ el-Mümtehhine 60/2.

atfedilmiştir. يَسْطُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle meczum muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak ref mahallindedir. إِلَيْكُمْ câr mecrûrdur, يَسْطُوا fiiline bağlıdır. اَنْدِيَهُمْ nesne olup fetha harekesiyle nasb konumundadır. Bitişik zamir olan هُمْ zamiri tamlayan olarak mecrûr mahallindedir. وَدُّوا atıfla görevli harf و ile şarta cevap olarak atfedilmiştir. وَدُّوا damme üzere mebni mazi fiildir. Masdariyye olan وَلَوْ'nün mefulün bihi olarak mahallen mansubdur. تَكْفُرُونَ fiili merfû muzari fiildir.⁵⁴

اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ

*“Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz.”*⁵⁵

اِنْ iki muzari kipli fiilin harkesini cezm yapan şart harfidir. كُنْتُمْ ile başlayan cümle şart cümlesidir. هُمْ zamiri bitişik zamirdir. كَانَ'nin ismi olarak mahallen merfûdur. خَرَجْتُمْ cümlesi كُنْتُمْ'un haber işleviyle mansub konumundadır. خَرَجْتُمْ sükunla son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Bitişik bir zamir olan هُمْ zamiri özne olarak ref konumundadır. جِهَادًا hal işleviyle fetha harekesi ile nasb konumundadır. فِي سَبِيلِي câr mecrûrdur, جِهَادًا fiiline bağlıdır. ابِغَاءَ atıf harfi و ile جِهَادًا kelimesine atfedilmiştir. Buna ek olarak tamlanandır(muzâftır). مَرْضَاتِي tamlayan olup ي harfi üzerine takdir edilmiş kesra ile cer mahallindedir. Birinci tekil şahıs zamiri ي tamlayan olarak cer konumundadır. تُسِرُّونَ fiili merfû muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak merfûdur. إِلَيْهِمْ câr mecrûrdur, تُسِرُّونَ fiiline bağlıdır. بِالْمُودَةِ câr mecrûrdur, تُسِرُّونَ fiiline bağlıdır.⁵⁶

وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

⁵⁴ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/491; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4632.

⁵⁵ el-Mümtehin 60/1.

⁵⁶ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/490; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4630-4631.

“Sizden kim bunu yaparsa, mutlaka doğru yoldan sapmıştır.”⁵⁷

و harfi istînâfiyyedir. مَنْ iki muzari kipli fiilin harkesini cezm yapan şart edatı olup özne (mübteda) işleviyle ref konumundadır. يَفْعَلُهُ şart fiili olup, sükunla cezm edilmiş muzari kipli fiildir. Öznesi gizlidir, takdiri هو'dir. Bitişik zamir هُ nesne olarak nasb mahallindedir. مِنْكُمْ câr mecrûrdur, يَفْعَلُهُ fiilindeki öznenin hali olarak nasb konumundadır. فَ şartı cevap olarak başta gelen bağlantı kuran harftir. فَ tahkik eden harftir. Vurgu ifade etmek içindir. فَ fetha harekesiyle son harfin harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri هو'dir. سَوَاءٌ nesne işleviyle fetha ile nasb konumundadır. Aynı zamanda tamlanandır. السَّبِيلِ tamlayan olup kesra harekesi ile cer konumundadır.⁵⁸

وَمَنْ يَقُولُ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Kim yüz çevirirse bilsin ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir; övülmeye lâyıktır.”⁵⁹

و atıfla görevli harftir. مَنْ iki muzari fiili cezm eden şart ismi olup özne (mübteda) olarak ref mahallindedir. يَقُولُ şart fiili, illet harfinin düşmesiyle cezmedilmiş muzari kipli fiildir. Öznesi gizli olup takdiri هو'dir. Buna ek olarak مَنْ'in haberidir. فَ şartı cevap olarak başına gelmiş olan bağlantı kuran harftir. إِنَّ vurgulama ifade eden harftir. اللَّهُ lafzı إِنَّ'nin ismi olup fetha harkesi ile nasb durumundadır. إِنَّ'nin haberi göreviyle ref mahallindedir. Munfasıl zamiri هُو özne (mübteda) işleviyle ref konumundadır. الْغَنِيُّ öznenin (mübtedanın) haberi işleviyle ref konumundadır. الْحَمِيدُ mübtedanın ikinci haberi niteliğindedir ve ref konumundadır.⁶⁰

4. Ef'alu Reca (Ümit) Fiiliyle Başlayan Âyet

Ef'alu reca fiilleri; belki, umulur ki, herhâlde anlamlarına gelmektedir. Reca / ümit bildiren fiiller şunlardır; عسى، حرى، اخلوق. Bu fiillerin isimleri ve haberleri olmakla beraber,

⁵⁷ el-Mümtetine 60/1.

⁵⁸ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/490-491; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4631-4632.

⁵⁹ el-Mümtetine 60/6.

⁶⁰ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/497; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4638.

sadece mazileri kullanılmaktadır. Haberlerinin başlarındaki muzari fiillerin önlerinde أن bulunmaktadır.⁶¹ Mümtehinê sûresinde yalnızca 7.ayet reca / ümit fiili ile başlamaktadır. Bu ayetin irabı şu şekilde yapılmaktadır:

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً

*“Ola ki Allah sizinle, içlerinden düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi (ve yakınlık) koyar.”*⁶²

عَسَى elif üzere takdir edilmiş fetha ile mebni nakıs fiildir. كَانَ gibi ismini ref haline haberini ise nasb haline dönüştürür. اللَّهُ lafzı عَسَى'nın ismi olup damme ile merfûdur. Müevvel mastar olan أَنَّ'nın haberi olarak mahallen mansubtur. يَجْعَلُ fetha ile mansub muzari fiildir. Öznesi gizli olup takdiri هُو zamiridir. بَيْنَكُمْ zaman zarfı mahzuf ikinci mefulün bih'e bağlıdır. Bitişik zamir كُمْ muzâfun ileyh olarak mahallen mecrurdur. بَيْن zaman zarfı atıf harfı وَ ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. Cemi müzekker özel ism-i mevsûl الَّذِينَ muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. İsmi mevsûlun sıla cümlesi عَادَيْتُمْ'dür. عَادَيْتُمْ fiili sükun üzere mebni mazi fiildir. Bitişik zamir تُمْ zamiri özne olarak mahallen merfûdur. مِنْهُمْ câr mecrûrdur. الَّذِينَ cemi müzekker sâlîme özel ismi mevsûldur. مَوْدَّةً mefulün bih olup fetha ile mansubdur.⁶³

5.Mümtehinê Sûresinde Tekit İçin Kullanılan Edatlar

5.1. فَ Edatı

Tekit harfı olan فَ haber cümlesini tekit / tahkik için kullanılan edatlardandır. Mazi fiilin başına geldiğinde tekit anlamını ifade eder.⁶⁴ Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz:

⁶¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 84.

⁶² el-Mümtehinê 60/7.

⁶³ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/497; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4639.

⁶⁴ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân ez-Zeccâci, *Hurûfü'l-me'ânî*, thk. Ali Tefvik el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986), 13.

قَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ

“Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler.”⁶⁵

و harf-i vav-ı hâliyedir. قَدْ tekit / kesinlik harfidir. كَفَرُوا fiili damme üzere mebnî mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup merfûdur. ما ortak ismi mevsûl ب harf-i cerriyle كَفَرُوا fiiline bağlıdır. İsmi mevsûlun sîla cümlesi جَاءَكُمْ fiilidir. İ’rabdan mahallî yoktur. كَفَرُوا fiili fetha harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri هو zamiridir. Bitişik bir zamir كُمْ zamiri mefulün bih olarak mansubdur. مِنَ الْحَقِّ câr mecrûrdur, جَاءَكُمْ fiiline bağlıdır.⁶⁶

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ

“İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır.”⁶⁷

قَدْ tahkik / tekit harfidir. كَانَتْ nakıs, mebnî mazi fiildir. İsim cümlesinin önüne geldiğinde, ismini ref haberini nasb eder. لَكُمْ câr mecrûrdur, كَانَ’nin hazfedilmiş öne alınmış haberine bağlıdır. أُسْوَةٌ kelimesi كَانَ’nin sona alınmış ismidir ve merfûdur. حَسَنَةٌ kelimesi أُسْوَةٌ kelimesinin sıfatı olup damme ile merfûdur. فِي إِبْرَاهِيمَ câr mecrûrdur, أُسْوَةٌ kelimesinin hazfedilmiş ikinci sıfatıdır. Cemi müzekkere has ismi mevsûl الَّذِينَ atıf harf-i و ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. مَعَهُ ismi mevsûlun hazfedilmiş sîla cümlesine bağlı mekan zarfıdır. Bitişik zamir olan هُ zamiri muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur.⁶⁸

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

“Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır.”⁶⁹

⁶⁵ el-Mümtehhine 60/1.

⁶⁶ Derviş, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu, 7/490; el-İbrahim, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 549; Yakut, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 9/4630.

⁶⁷ el-Mümtehhine 60/4.

⁶⁸ Derviş, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu, 7/494; el-İbrahim, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 549; Yakut, İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm, 9/4634.

⁶⁹ el-Mümtehhine 60/6.

ل harfî, takdir edilmiş yeminin cevabının başına gelen muvattie harfidir⁷⁰. فَد tekid ifade eder. كَانَ nakıs, mebnî mazi fiildir. لَكُمْ câr mecrûrdur كَانَ'nin öne alınmış haberine bağlıdır. فِيهِمْ câr mecrûrdur, أُسْوَةٌ kelimesine bağlıdır. اللَّهُ lafzı tamlayan olup kesra harekesiyle cer konumundadır. أُسْوَةٌ kelimesi كَانَ'nin sona alınmış ismi olup ref konumundadır. حَسَنَةٌ kelimesi أُسْوَةٌ'un sıfatı olup merfûdur.⁷¹

5.2. Tekit Nûnu

Haber cümlesini tekit için kullanılan edatlardan biridir. Şeddeli (nûn-u müşeddede) ve şeddesiz (nûn-u muhaffefe) olarak ikiye ayrılır. Fiillere bitişir ve tekit anlamı verir.⁷² Konuyla ilgili Mümtehin sûresinde geçen 4. âyetteki tekit nûn'unun bitiştiği fiilin özel olarak irabı ve âyetin tamamının i'rabı şu şekildedir:

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا تُغْفِرْ لَكَ وَمَا أَمْرُكَ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

*“Yalnız İbrahim’in, babasına, “Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez” sözü başka.”*⁷³

Ayette geçen اسْتَغْفِرْ fetha harekesiyle son harekesi değişmeyen muzari kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri أَنَا (ben) zamiridir. Fiilin sondaki harfî nun harfî tekid/vurgu anlamı veren nûn-u sakiledir. إِلَّا istisna edatıdır. قَوْلٌ müstesna olup fetha ile mansubdur. إِبْرَاهِيمَ tamlayan olup gayri munsarif şeklinde olduğu için fetha ile cer konumundadır. لِأَبِيهِ câr mecrûrdur, قَوْلٌ kelimesine bağlıdır. Bitişik zamir هـ tamlayan olarak mecrûr mahallindedir. ل lam harfî, takdir edilmiş yeminin cevabı olarak başına eklenen muvattie harfidir. وَ harfî vav-ı hâliyedir. مَا nefyeden harf işleviyle olumsuzluk anlamı içerir. أَمْرُكَ damme harekesiyle ref konumunda muzari kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri أَنَا'dır. لَكَ câr mecrûrdur, أَمْرُكَ fiiline bağlıdır. مِنَ اللَّهِ câr mecrûrdur, أَمْرُكَ fiiline

⁷⁰ Muvattie lamı şart edatlarının başına gelen lââm harfidir. Genellikle إِنَّ şart edatının başına gelir. Yemin ifadesiyle birlikte de kullanılır.

⁷¹ Derviş, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/496; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4637-4638.

⁷² en-Nahvî, *Muğni'l-lebîb*, 1/476.

⁷³ el-Mümtehin 60/4.

bağlıdır. Muzâf mahzuftur. مِنْ harfî cerri zaididir. شَيْءٍ mefulün bih olarak mahallen mansubdur.⁷⁴

5.3. إِنَّ Edatı

İnne ve kardeşleri isim cümlesinin başına gelirler. İsim cümlesinin öznesini (mübtedasını) ismi, haberini de haberi yapmaktadır. İsmi daima mansub haberi ise merfudur. Tekid anlamını vermektedir.⁷⁵ İnne edatı ile başlayan ayetleri bu başlıkta ele alacağız.

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”⁷⁶

إِنَّ tekid harfidir. İsim cümlesinin önüne gelir. كَ bitişik zamiri إِنَّ ’nin ismi olarak nasb mahallindedir. أَنْتَ ayrık zamirdir, إِنَّ ’nin ismi olan كَ harfî bitişik zamiri vurgular. الْعَزِيزُ kelimesi إِنَّ ’nin haberi işleviyle ref konumundadır. الْحَكِيمُ ikinci haberi niteliğinde ref mahallindedir.⁷⁷

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever.”⁷⁸

إِنَّ tekid harfidir. اللَّهُ lafzı إِنَّ ’nin ismidir, fetha harekesiyle nasb konumundadır. يُحِبُّ fiili إِنَّ ’nin haberi işleviyle damme harekesiyle ref konumundadır. يُحِبُّ fiili damme harekesiyle merfudur, muzari kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri هُوَ ’dır. الْمُقْسِطِينَ mefulün bih olup ي harfî ile mansubdur.⁷⁹

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁸⁰

⁷⁴ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/495; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4636.

⁷⁵ ez-Zeccâci, *Hurûfü’l-me’ânî*, 30.

⁷⁶ el-Mümtehine 60/5.

⁷⁷ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/496; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4637.

⁷⁸ el-Mümtehine 60/8.

⁷⁹ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/497-498; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4640-4641.

⁸⁰ el-Mümtehine 60/12.

إِنَّ tekid harfidir. الله lafzı إِنَّ'nin ismidir ve fetha harekesiyle nasb konumundadır. عَفُورٌ kelimesi إِنَّ'nin haberi işleviyle damme harkesiyle ref konumundadır.⁸¹

6. Mümtehin Sûresindeki Talebi İnşâ Cümlelerinin Nahiv Açısından Tahlili

İstek anında bulunmayan bir şeyin istenmesini sağlayan ifadelere talep ifade eden inşâ cümleleri denir. Talep ifade eden inşâ cümleleri beş bölüme ayrılır: “Emir, nehiy, istifham, temenni ve nida.”⁸²

6.1. Emir Fiilleri: Emir, bir işin gelecek zamanda olmasını veya yapılmasını istemektir.⁸³ Emir fiilleri “emr-i hazır” ve “emr-i gâib” olmak üzere iki şekilde gelmektedir. Konuyla ilgili âyetler ve i’rabları şu şekildedir:

لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمُودَّةِ

“Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz.”⁸⁴

Örnek olarak verdiğimiz âyetlerdeki emir cümlelerini incelemek gerekirse: لَا تَتَّخِذُوا lafzındaki لَ harfî nehiy harfî olup olumsuz emir anlamındadır. تَتَّخِذُوا fiili nun harfinin hafzedilmesi ile meczum muzari fiildir.⁸⁵

رَبَّنَا لَا جَعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا

“Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla!”⁸⁶

⁸¹ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/502; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 551; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4639.

⁸² Muhammed b. Abdîrahmân el-Kazvînî, *Telhîsu’l Miftâh* (Pakistan: Mektebetü’l Büşra, 2010), 52.

⁸³ Mustafa Emin - Ali el-Carim, *En-Nahvü’l-vadîh fî kavâidi’l-lugati’l-Arabiyye li’l-merhaleti’l-ibtidaiyye* (Kahire: Dar’ul Meârif, 1707), 23.

⁸⁴ el-Mümtehin 60/1.

⁸⁵ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/489-490; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4629-4630.

⁸⁶ el-Mümtehin 60/5.

لَا جَعَلْنَا lafzındaki لَا harfî nehiy harfî olup olumsuz emir anlamı içerir. جَعَلْنَا fiili ise sukûn üzere cezmedilmiş muzari fiildir. Öznesi gizli olup takdiri أَنْتَ'dir. Birinci çoğul şahıs zamiri لَهَا mefulün bih olup fetha ile mansubdur.⁸⁷

وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ

“Müşrik karılarınızın nikahlarına tutunmayın.”⁸⁸

وَلَا تُنْسِكُوا cümlesindeki وَ atıf harfidir. لَا nefy harfî olup olumsuz emir anlamı içerir. تُنْسِكُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle meczum muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfudur.

وَسْئَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ مَا أَنْفَقُوا

“Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler.”⁸⁹

وَسْئَلُوا atıf harfî و'la تُنْسِكُوا fiiline atfedilmiştir. سْئَلُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle mebni emir fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. وَلَيْسَ لَكُمْ lafzındaki وَ atıfla görevli harftir. لَ harfî emir yapmak için kullanılan lam'dır. يَسْئَلُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle cezmedilmiş muzari kipli fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur.⁹⁰

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

“İnanmışınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”⁹¹

⁸⁷ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/496; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4637.

⁸⁸ el-Mümtetine 60/10.

⁸⁹ el-Mümtetine 60/10.

⁹⁰ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/500; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4645.

⁹¹ el-Mümtetine 60/11.

اَتَّقُوا lafzındaki و atıf harfidir. اَتَّقُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle mebni emir fiildir.

Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur.⁹²

إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin.”⁹³

اَمْتَحِنُوهُنَّ lafzındaki ف harfi şartın cevabının başına gelen bağlantı harfidir. اَمْتَحِنُوهُنَّ fiili nun harfinin hazfedilmesiyle mebni emir fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. هُنَّ mefulün bih olarak mahallen mansubdur.⁹⁴

وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile.”⁹⁵

وَاسْتَغْفِرْ lafzı, atıf harfi و harfiyle şartın cevabına atfedilmiştir. Son ayetteki لَا nehy harfi olup olumsuz emir anlamındadır.⁹⁶

لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

“Ey iman edenler! Kendilerine Allah’ın gazap ettiği, (kabirlerdeki kâfirlerin ümit kestikleri gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş) bir toplumu dost edinmeyin.”⁹⁷

تَتَوَلَّوْا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle cezmedilmiş muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur.⁹⁸

⁹² Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/501; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4647.

⁹³ el-Mümtehin 60/10.

⁹⁴ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/499; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 550; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4643.

⁹⁵ el-Mümtehin 60/12.

⁹⁶ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/502; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 551; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4649.

⁹⁷ el-Mümtehin 60/13.

⁹⁸ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/502; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 551; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4649-4650.

6.2. Nida Harfleri

Nida muhatabı çağrıya yönlendirmektir. Çağırılan şeye münâdâ denmektedir. Münâda'nın (çağırılanın) başına genellikle nida ifade eden harflerden (ünlem harflerinden) biri getirilir, bahsedilen nida harflerinin başlıcaları şunlardır:

أ، يا، أيا، هيا، أى، آى، أيتها، أيتها

Bu edatlardan en çok kullanılan nida edatı يا edatıdır.⁹⁹ Nida edatlarıyla ilgili kısaca bilgi verdikten sonra Mümtehine sûresindeki nida harfiyle başlayan ayetleri bu başlıkta inceleyeceğiz. Konuyla ilgili ayetler şunlardır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ

“Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz”¹⁰⁰

Mümtehine sûresinin ilk ayeti nida harfi olan ي harfi ile başlamaktadır. أَيُّ münâdâ, nekre-i maksûde olup damme harekesiyle son harfi değişmeyen bir konumdadır. Mahallen nasb konumundadır. هَا tenbih ifade eden harftir. آمَنُوا damme üzere mebni mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. Nidanın cevabı أَوْلِيَاءَ وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. لَا nehiy harfi olup olumsuz emir anlamını içerir. تَتَّخِذُوا fiili nun harfinin hazfedilmesiyle cezmedilmiş muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. عَدُوِّي nesne olup ي üzere takdir edilmiş fetha harekesiyle nasb konumundadır. Buna ek olarak tamlanandır. Birinci tekil şahıs zamiri ي tamlayan olarak mahallen cer halindedir. عَدُوِّي lafzı فَعُولِ veyninden masdar olarak gelmiştir. Bu vezinde gelen masdarlarda hem müzekker hem müennes hem müfred hem tesniye hem de cemi mânâsı vardır.¹⁰¹ عَدُوَّكُمْ atıfla görevli vav ile kendisinden öncekine atfedilmiştir. أَوْلِيَاءَ ikinci nesne olup fetha harekesiyle nasb konumundadır. تُلْقُونَ fiili nun harfinin sabit olmasıyla merfû

⁹⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 144.

¹⁰⁰ el-Mümtehine 60/1.

¹⁰¹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Beyrut: Müessesetü'r-Tarih, ts.) 28/119.

muzari fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak mahallen merfûdur. اَلْيَوْمَ câr mecrûrdur, تُلْقُونَ fiiline bağlıdır. بِ sebebiyyedir. بِالْمَوْدِّ câr mecrûrdur ve تُلْقُونَ fiiline bağlıdır.¹⁰²

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفُ رَنَا رَبَّنَا

“Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla!”¹⁰³

Nida harfî silinmiştir. Münâdâ olan رَبَّ tamlanandır. Birinci çoğul şahıs zamiri اَن muzâfun ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Nidanın cevabı لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً'dır. لَا nehyeden harftir ve olumsuzluk ifadesi taşıyan emir anlamındadır. تَجْعَلْنَا sukûnla cezmedilmiş muzari kipli fiildir. Öznesi gizlidir ve takdiri اَنْت'dir. Birinci çoğul şahıs zamiri اَن nesne olup fetha ile mansubdur. فِتْنَةً ikinci nesne olup fetha ile mansubdur. اَلَّذِينَ cemi müzekkere özel ismi mevsûl ل harf-i cerriyle فِتْنَةً'nün hazfedilmiş sıfatına bağlıdır. İsmi mevsûlun sîla cümlesi كَفَرُوا'dur. İ'rabda yeri yoktur. كَفَرُوا damme üzere mebni mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. اعْفُ atıf harfî و ile تَجْعَلْنَا fiiline atfedilmiştir. رَنَا car mecruru اعْفُ fiiline bağlıdır. رَبَّنَا üçüncü nida dua ve itiraziyyedir.¹⁰⁴

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.”¹⁰⁵

Âyetteki nida harfî hazfedilmiştir. Münâdâ olan رَبَّ muzâftır. Birinci çoğul şahıs zamiri olan اَن zamiri tamlayandır ve mecrûr mahallindedir. عَلَيْكَ câr mecrûrdur, تَوَكَّلْنَا fiiline bağlıdır. تَوَكَّلْنَا fiili sükun üzere mebnidir. Birinci çoğul şahıs zamiri olan اَن zamiri öznedir,

¹⁰² Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/489-490; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4629-4630.

¹⁰³ el-Mümtehin 60/5.

¹⁰⁴ Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/496; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 549; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4637.

¹⁰⁵ el-Mümtehin 60/4.

mahallen merfudur. و harfi atıf harfidir. وَالْبَيْتِ car mecrûrdur, mukaddem/öne geçmiş haberdur, المصير muahhar/sona alınmış mübtedadır, damme ile merfûdur.¹⁰⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin.”¹⁰⁷

10.ayet de nida harf ile başlamaktadır. يَا nida harfidir. أَيُّ, münada, nekre-i maksude olup damme harekesi sabittir ve son harekesi değişmemektedir. Nasb konumundadır. هَا tenbih ifade eden harftir. جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ ile başlayan fiil cümlesi tamlayan olarak cer mahallindedir. جَاءَكُمْ fetha harekesiyle son harfi değişmeyen mazi kipli fiildir. Bitişik zamir كُمْ nesne olarak mansub mahallindedir. الْمُؤْمِنَاتُ özne olup damme harekesiyle ref konumundadır. مُهَاجِرَاتٍ kelimesi tamlayan olup kesra ile cer konumundadır. فَ harfi şartın cevabının başına gelen bağlantı harfidir. فَمْتَحِنُو fiili nun harfinin hazfedilmesiyle mebni emir fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. هُنَّ mefulün bih olarak mahallen mansubdur.¹⁰⁸

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا

“Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et.”¹⁰⁹

12.ayet de nida harfi olan يَا harfi ile başlamaktadır. أَيُّ münada, nekre-i maksude olup damme harekesiyle son harekesi değişmeyen bir durumdadır. Nasb konumundadır. هَا tenbihle görevli harftir. النَّبِيِّ münadadan bedel veya atf-ı beyan olup lafzi olarak ref konumundadır. إِذَا şart manası taşıyan, cezmetmeyen zaman zarfıdır ve muzaftır. جَاءَكَ ile başlayan fiil cümlesi tamlayan olarak cer mahallindedir. جَاءَكَ fetha harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. Bitişik zamir ك nesne olarak nasb

¹⁰⁶ Derviş, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve I'rabuhu*, 7/496; el-İbrahim, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 549; Yakut, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4636-4637.

¹⁰⁷ el-Mümtehine 60/10.

¹⁰⁸ Derviş, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm ve I'rabuhu*, 7/499; el-İbrahim, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 550; Yakut, *I'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*, 9/4643.

¹⁰⁹ el-Mümtehine 60/12.

mahallindedir. الْمُؤْمِنَاتُ özne olup damme harekesiyle ref konumundadır. يُبَايِعَنَّ fiili الْمُؤْمِنَاتُ kelimesinin hâli olarak nasb konumundadır. يُبَايِعَنَّ fiili sükunla son harekesi değişmeyen muzari kipli fiildir. Bitişik bir zamir olan كَ zamiri nesne olarak mahallen mansubdur. Müevvel masdar olan عَلَى, أَنْ harf-i cerriyle يُبَايِعَنَّ fiiline bağlı olup mahallen mecrurdur. أَنْ muzari fiilin harkesini nasb harekesine çeviren, anlamını da masdar anlamına çeviren harftir. لَا nefyeden harf olup olumsuzluk anlamı içerir. يُشْرِكَنَّ fiili sükun üzerine mebni muzari fiil olup mahallen mansubdur. بِاللَّهِ car mecrurdur, يُشْرِكَنَّ fiiline bağlıdır. شَيْئاً masdardan naib mefulü mutlak olup fetha ile mansubdur.¹¹⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَمْسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَمْسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ

“Ey iman edenler! Kendilerine Allah’ın gazap ettiği, kabirlerdeki kâfirlerin ümit kestikleri gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu dost edinmeyin.”¹¹¹

Son olarak 13.ayet de nida harfiyle başlamaktadır. يَا nida harfidir. أَيُّ münada, nekre-i maksude olup damme harekesi sabittir, son harfin harekesi değişime uğramaz. Nasb konumundadır. هَا tenbih ifade eden harftir. Cemi müzekker salim’e özel ismi mevsûl münadadan bedel veya atf-ı beyan olup mahallen ref konumundadır. İsmi mevsûlun sıla cümlesi آمَنُوا’dur. İ’rabda yeri yoktur. آمَنُوا damme üzere mebni mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup ref mahallindedir. Nidadın cevabı لَا تَتَوَلَّوْا’dır. لَا nehy harfi olup olumsuz emir anlamı içerir. تَتَوَلَّوْا fiili nunun hazfedilmesiyle cezm edilmiş muzari kipli fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olarak ref mahallindedir. قَوْمًا nesne olup fetha harekesiyle nasb konumundadır. غَضِبَ اللَّهُ cümlesi قَوْمًا kelimesinin sıfatı olup nasb mahallindedir. غَضِبَ fetha harekesiyle son harekesi değişmeyen mazi kipli fiildir. اللَّهُ lafzı

¹¹⁰ Derviş, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm ve İ’rabuhu*, 7/501-502; el-İbrahim, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 551; Yakut, *İ’rabu’l Kur’ân-ı Kerîm*, 9/4647.

¹¹¹ el-Mümtehin 60/13.

özne olup damme ile merfûdur. *عَلَيْهِمْ* câr mecrûrdur, *عَظِيبَ* fiiline bağlıdır. *قَدْ* tahkik harfidir. Vurgu ifade eder. *يَسُوءُوا* damme üzere mebni mazi fiildir. Çokluk ifade eden vav özne olup mahallen merfûdur. *عَنِ الْآخِرَةِ* câr mecrûrdur ve *يَسُوءُوا* fiiline bağlıdır. *يَكْسَ* fetha üzere mebni mazi fiildir. *الْكُفَّارُ* özne olup damme harekesi ile ref konumundadır. *مِنْ أَصْحَابِ* câr mecrûrdur, *يَكْسَ* fiiline bağlıdır. Buna ek olarak tamlanandır. *الْقُبُورِ* tamlayan olup kesra harekesiyle mecrûr konumdadır.¹¹²

7. Mümtahine Sûresinin Ayetlerinin Sarf İlmi Açısından İncelenmesi

7.1. Sülesi Mezid Fiiller (Dört, Beş ve Altı Harfli Fiiller)

إِفْعَال /İf'âl Bâbı (Dört Harfli Fiiller) Mazi sülasi/üç harfli bir fiilin başına *إ* hemze getirilerek yapılır. *ل ع ف* harflerinden oluşan *فَعَلَ* fiili üzerinde örnek çekim yapılmaktadır. Bir harf zait olarak getirilmiştir. İf'al babına giren bir fiilin anlamı değişir. Örneğin; çıkmak anlamında olan *خَرَجَ* fiili if'al babına girdiğinde *أَخْرَجَ* şekline dönüşür ve anlamı çıkarmak şeklinde değişir.¹¹³ İf'al babının vezni şu şekildedir: *أَفْعَلُ - يُفْعَلُ - إِفْعَالٌ - أَفْعَلُ*. Aşağıdaki ilk tabloda Mümtahine sûresinde geçen if'al babındaki kelimelerin sırasıyla mazi, muzari, mastar, emir kalıpları yazılmış olup anlamları da verilmiştir.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Babı	Anlamı
أَمِنْ	إِيمَانٌ	يُؤْمِنُ	آمَنَ	إِفْعَالٌ	İman etmek
أَلْقِ	إِلْقَاءٌ	يُلْقِي	أَلْقَى	إِفْعَالٌ	Atmak
أَخْرِجْ	إِخْرَاجٌ	يَخْرِجُ	أَخْرَجَ	إِفْعَالٌ	Çıkarmak
أَسِرُّ	إِسْرَارٌ	يُسِرُّ	أَسَرَّ	إِفْعَالٌ	Gizlemek
أَخْفِ	إِخْفَاءٌ	يُخْفِي	أَخْفَى	إِفْعَالٌ	Gizlemek
أَعْلِنْ	إِعْلَانٌ	يُعْلِنُ	أَعْلَنَ	إِفْعَالٌ	Bildirmek

¹¹² Derviş, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*, 7/502; el-İbrahim, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 551; Yakut, *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*, 9/4649-4650.

¹¹³ Mustafa Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-Arabiyye* (Beyrut: Menşûrâtî'l-mektebeti'l-asriyye, 1994), 1/218.

أَنَّهُ	إِنهَاءً	يُنْهِي	أَنهَى	إِفْعَال	Yasaklamak
أَقْسَطُ	إِفْسَاطُ	يُقْسِطُ	أَقْطَطَ	إِفْعَال	Adil Davranmak
أَحْبَبُ	إِحْبَابُ	يُحِبُّ	أَحَبَّ	إِفْعَال	Sevmek
أَنْفَقَ	إِنْفَاقُ	يُنْفِقُ	أَنْفَقَ	إِفْعَال	Harcamak
أَمْسَكَ	إِمْسَاكُ	يُمْسِكُ	أَمْسَكَ	إِفْعَال	Tutmak
أَشْرَكَ	إِشْرَاكُ	يُشْرِكُ	أَشْرَكَ	إِفْعَال	Şirk koşmak

Tablo 1

Tablo 1’de yazdığımız جَ أَخْرَجَ fiilinin hem mazi hem de mastar hali sûrede geçmektedir. Bir diğer açıklamayı da اَلْقَى fiili için yapmamız gerekmektedir. اَلْقَى fiilinin ilk anlamı “atmak” olmakla birlikte ayette zikredilen anlamı مَوَدَّة sevgi kelimesi ile birlikte sevgi göstermektir.

7.2. مُفَاعَلَةٌ /Mufaale Babı (Dört Harfli Fiiller)

Mufaale babı işteşlik/ortaklık bildirir.¹¹⁴ Bu bab mazi fiilin ilk harfinden sonra bir elif harfi getirmek suretiyle yapılır. Mazi, muzari, mastar ve emir vezni şu şekildedir; فَاعَلَ – فَعَّلَ – فَعَّلَ. Aşağıdaki tablo 2’de Mümtebine sûresinde mufaale kalıbına girmiş

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Babı	Anlamı
فَاتِلْ	مُفَاتَلَةٌ	يُفَاتِلُ	فَاتَلَ	مُفَاعَلَةٌ	Savaşmak
ظَاهِرْ	مُظَاهَرَةٌ	يُظَاهِرُ	ظَاهَرَ	مُفَاعَلَةٌ	Desteklemek
بَايِعْ	مُبَايَعَةٌ	يُبَايِعُ	بَايَعَ	مُفَاعَلَةٌ	Biat Etmek

fiiller sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2

¹¹⁴ Galâyînî, *Câmiu 'd-durûsi 'l-Arabiyye*, 1/219.

7.3. اِفْتِئَالَ / İfti'al Babı (Beş harfli/Humasi Fiiller)

İftial babı da üç harfli (sülasi) mazi fiilin başına /elif ve ilk harfin yanına da ت/te getirilir bütün harfler üstün harekeli yapılır. Bu bab müteaddi (nesne alabilen) fiili lazım (nesne alamayan) fiile çevirir. Bu bab dönüşlülük anlamını içerir.¹¹⁵ İfti'al babının vezni mazi, muzari, mastar ve emir olmak üzere sırasıyla şu şekildedir; اِفْتَعَلَ – اِفْتَعَالٌ – يَفْتَعِلُ – اِفْتَعِلْ Tablo 3'te Mümtetine sûresinde geçen ifti'al babına girmiş fiiller incelenmiştir.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Babı	Anlamı
اِتَّخَذْ	اِتَّخَذَ	يَتَّخِذُ	اِتَّخَذَ	اِفْتِئَالَ	Edinmek
اِمْتَحِنْ	اِمْتَحَانَ	يَمْتَحِنُ	اِمْتَحَنَ	اِفْتِئَالَ	Sınamak
اِفْتَرِ	اِفْتَرَاءٌ	يَفْتَرِي	اِفْتَرَى	اِفْتِئَالَ	İftira Atmak
اِتَّقِ	اِتَّقَاءٌ	يَتَّقِي	اِتَّقَى	اِفْتِئَالَ	Sakınmak

Tablo 3

7.4. تَفَعُّلٌ/Tefa'ul (Beş Harfli/Humasi Fiiller)

Tefa'ul babı fiilin başına ت harfinin eklenip ortadaki harfin de şeddelenmesi ile yapılır. Müteaddi fiili lazım fiile çevirir yani nesne alan fiilleri nesne alamayan fiillere çevirir. Mesela عَلِمَ fiili bildi anlamındadır. تَعَلَّمَ şeklinde başına te harfı getirilince ve ortadaki harfi de şeddelenince “öğrendi” şeklinde anlamı değişir.¹¹⁶ Sülasi/üç harfli fiile iki zait harf eklendiği için beş harfli/humasi fiil olarak adlandırılır. Mazi, muzari, mastar ve emir vezni sırasıyla şu şekildedir: تَفَعَّلَ – تَفَعَّلٌ – يَتَفَعَّلُ – تَفَعَّلْ Tablo 4'te konumuzla ilgili ayetlerde geçen tefa'ul babında gelen fiiller çekim sırasıyla incelenmiştir.

¹¹⁵ Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân Taqıyyuddîn İbni's-Salâh, *Şerhu Muşkili'l-vasît*, 2011, 4/157.

¹¹⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Edebu'l-Kâtib* (Müessesetü'r-Risale, ts.), 1/466.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Babı	Anlamı
تَوَلَّ	تَوَلَّى	يَتَوَلَّى	تَوَلَّى	تَفَعَّلَ	Üstlenmek
تَوَكَّلْ	تَوَكَّلَ	يَتَوَكَّلْ	تَوَكَّلَ	تَفَعَّلَ	Tevekkül Etmek

Tablo 4

7.5. اِسْتِفْعَال/İstif'al Babı (Altı Harfli/Südası Fiiller)

Bu babda fiilin başına ا س ت yani اِسْت harfleri eklenerek yapılır. Üç harf eklediğimiz için altı harfi olmuştur. İstek, talep etme manasına gelir. عَفَرَ fiili bağışladı anlamına gelirken اِسْتَعْفَرَ bağışlanmak istedi anlamına gelir.¹¹⁷ Mazi, muzari, mastar ve emir olmak üzere vezni şu şekildedir: اِسْتَفْعَلْ – يَسْتَفْعِلْ – اِسْتَفْعَلْ – اِسْتَفْعِلْ Tablo 5'te konumuzla ilgili ayetlerde geçen istif'al babında gelen fiiller çekim sırasıyla incelenmiştir.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Babı	Anlamı
اَسْتَعْفِرْ	اِسْتَعْفَرَ	يَسْتَعْفِرُ	اِسْتَعْفَرَ	اِسْتَفْعَلْ	Af Dilemek

Tablo 5

7.6.Sülasi Mücerred Fiiller

Fiili oluşturan tüm harflerin, fiilin kök harfleri olmasına yalın fiil yani "Mücerred" fiiller denir. Kök harfleri üç harften oluşan fiillerdir. Arapçada en çok kullanılan fiillerdir. Sülasi mücerred fiillerin altı farklı babı vardır. Sülasi fiillerin mazi ve muzari çekimleri bu altı baba göre yapılır. Bu babların vezinleri şu şekildedir:

Mazi	Muzari	Sülasi Mücerred Bab'tan Olan Fiiller
فَعَلَ	يَفْعُلْ	1.bab- قَتَلَ، حَكَمَ، عَبَدَ، بَسَطَ، خَرَجَ، كَفَرَ
فَعَلَ	يَفْعِلْ	2.bab- فَصَلَ، مَلَكَ، عَفَرَ، رَجَعَ
فَعَلَ	يَفْعُلْ	3.bab- نَفَعَ، فَعَلَ، جَعَلَ، نَكَحَ
فَعَلَ	يَفْعُلْ	4.bab- ثَقِفَ، عَمِلَ، سَرَقَ، غَضِبَ
فَعَلَ	يَفْعُلْ	5.bab

¹¹⁷ Muhammed Hayr Halvânî, *Muğni'l-cedîd fî ilmi's-sarf* (Beyrut: Dar'uş-şerefi'l-Arabi, ts.), 170.

فَعَلْ	يُفْعِلْ	6.bab
--------	----------	-------

Örnek 1

Tablo 6’da konuyla ilgili ayetlerdeki sülasi mücerred fiiler mazi, muzari, mastar, emir ve anlamlarıyla verilmiştir.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	Anlamı
اُكْفِرْ	كُفِرًا	يَكْفُرُ	كَفَرَ	İnkâr etmek
أَخْرِجْ	خُرُوجًا	يَخْرُجُ	خَرَجَ	Çıkmak
إِفْعَلْ	فِعْلًا	يُفْعَلُ	فَعَلَ	Yapmak
اتَّقِفْ	تَقَفًا	يَتَّقِفُ	تَقِفَ	Güvenmek
أَبْسِطْ	بَسْطًا	بَبْسِطُ	بَسَطَ	Yaymak
انْفَعْ	نَفْعًا	يُنْفَعُ	نَفَعَ	Yararlı olmak
افْصِلْ	فَصْلًا	يُفْصِلُ	فَصَلَ	Ayırmak
اعْمَلْ	عَمَلًا	يَعْمَلُ	عَمِلَ	Çalışmak
اعْبُدْ	عِبَادَةً	يَعْبُدُ	عَبَدَ	İbadet Etmek
امْلِكْ	مُلْكًا	يَمْلِكُ	مَلَكَ	Sahip Olmak
اجْعَلْ	جَعْلًا	يَجْعَلُ	جَعَلَ	Yapmak/Kılmak
اغْفِرْ	مَغْفِرَةً	يَغْفِرُ	غَفَرَ	Affetmek
ارْجِعْ	رُجُوعًا	يَرْجِعُ	رَجَعَ	Dönmek
أَحْكَمْ	حُكْمًا	يَحْكُمُ	حَكَمَ	Hüküm Vermek
اسْرِقْ	سَرِقَةً	يَسْرِقُ	سَرَقَ	Çalmak
أَقْتُلْ	قَتْلًا	يَقْتُلُ	قَتَلَ	Öldürmek
اغْضَبْ	غَضَبًا	يَغْضَبُ	غَضِبَ	Öfkelenmek
انْكِحْ	نِكَاحًا	يَنْكِحُ	نَكَحَ	Nikahlamak

Tablo 6

7.7. Sahih Fiiller ve İletli Fiiller

Sahih fiiller asli harflerinde illet harflerinden (ا،و،ي) biri, hemze ve şedde bulunmayan fiildir.¹¹⁸ Bu fiiller üç grupta incelenir; salim fiil, mehmuz fiil ve muzaaf fiil.

Aslî harflerinden bir veya ikisi illet harfî olan fiile mu'tel(iletli)denir. Bu illet harfleri de elif, vâv ve yâ'dır (ا،و،ي).¹¹⁹ İletli fiiller dört kısma ayrılır. Detaylarına inmemekle beraber bu fiillerin isimlerini zikrederim; nâkıs fiil, misal fiil, ecvef fiil, lefif fiil. Bu fiillerle ilgili örnekler şunlardır: نَمَى nâkıs fiil, وَجَدَ misal fiil, كَانَ ecvef fiil ve شَوَى lefif fiildir.

Tablo 7'de konuyla ilgili ayetlerde geçen salim fiillerin ve illetli fiillerin mazi, muzari, mastar, emir, ismi ve anlamları verilmiştir.

¹¹⁸ Emin - el-Carim, *En-Nahvü 'l-vadîh fî kavâidi 'l-lugati 'l-Arabiyye li 'l-merhaleti 'l-ibtidaiyye*, 2/3-4.

¹¹⁹ Emin - el-Carim, *En-Nahvü 'l-vadîh fî kavâidi 'l-lugati 'l-Arabiyye li 'l-merhaleti 'l-ibtidaiyye*, 2/3-4.

Emir	Mastar	Muzari	Mazi	İsmi	Anlamı
جِيْ	مَجِيْاً	يَجِيْىُ	جَاءَ	Mehmuz	Gelmek
اضْلِلْ	ضَالِلاً	يَضِلُّ	ضَلَّ	Muzaaf	Sapıtmak
دُ	مَوْدَةً	يَوُدُّ	وَدَّ	Muzaaf	Sevmek
اِسْأَلْ	سُؤَالاً	يَسْأَلُ	سَأَلَ	Mehmuz	Sormak
اِنْقَسْ	يَأْساً	يَيْقَسُ	يَقَسَ	Mehmuz	Umudunu kesmek
كُنْ	كُوناً	يَكُونُ	كَانَ	Ecvef	Olmak
قُلْ	قَوْلًا	يَقُولُ	قَالَ	Ecvef	Söylemek
اَبْدُ	بُدْواً	يَبْدُو	بَدَا	Nâkıs	Görünmek
اَرْجُ	مَرْجَاةً	يَرْجُو	رَجَا	Nâkıs	Rica etmek
عُدْ	عُوداً	يَعُودُ	عَادَ	Ecvef	Dönmek
اِنَّهُ	اِنْهَاءً	يَنْهَى	هَيَّ	Nâkıs	Yasaklamak
فُتْ	فُوتاً	يَفُوتُ	فَاتَ	Ecvef	Gelmek
اَزِنْ	زِنَاءً	يَزْنِي	زَنَى	Nâkıs	Zina etmek
اَعْصُ	عَصِيَاناً	يَعْصُو	عَصَا	Nâkıs	İsyan etmek

Tablo 7

8. Mümtetine Sûresinde Geçen Mükesser Çoğullar

Hacı Mehmet Zihni mükesser çoğullar için şu tanımı yapmıştır: “Müfredin (tekil halin) sigası bozularak yapılan çoğullardır.”¹²⁰ Belli bir kâidesi yoktur. Araplardan işittiğimiz gibi kullanılır veya sözlüklere bakarak tesbit edilir. Dolayısıyla murabdırlar. Yani merfû, mansûb, mecrûr durumlarında kelimenin sonunda zâhir (açıkça görünen) hareke alırlar. Bazı vezinlerine فَعْلَةٌ، فُعْلٌ، فُعْلٌ، فَعْلَةٌ، فُعْلٌ، فُعْلٌ، فُعْلٌ kalıplarını örnek verebiliriz. Tablo 8’de konuyla ilgili ayetlerde geçen kuralsız çoğullar tekil/müfred, çoğul/cemi ve anlamları verilmiştir.

Müfred / Tekil	Cemi / Çoğul	Anlamı
وَيَّ	أَوْلِيَاءَ	Dost
عَدُوُّ	أَعْدَاءُ	Düşman

¹²⁰ Hacı Mehmed Zihni, *el-Muntehab ve 'l-Muktedab* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 456.

لِسَانٌ	أَلْسِنَةٌ	Dil
رَحِمٌ	أَرْحَامٌ	Akraba, Rahim
وَلَدٌ	أَوْلَادٌ	Çocuk
بَرِيءٌ	بُرَاءٌ	Masum
كَافِرٌ	كُفَّارٌ	Kafir
أَجْرٌ	أَجُورٌ	Mükafat / Ödül
عِصْمَةٌ	عِصَمٌ	İsmet
كَافِرَةٌ	كَوَاكِرٌ	Kafir kadın
زَوْجٌ	أَزْوَاجٌ	Eş
يَدٌ	أَيْدِيَةٌ	El
رِجْلٌ	أَرْجُلٌ	Ayak
قَبْرٌ	قُبُورٌ	Kabir / Mezar
صَاحِبٌ	أَصْحَابٌ	Arkadaş / Sahip

Tablo 8

8.1. Kuralı Çoğullar

8.1.1. Cemi Müzekker Salim

Müzekker bir ismin merfuat isimlerden olan fail, mübteda ve haber konumlarında geldiğinde çoğul yapmak için ismin sonuna vav ve nun (و ن) harfleri getirilerek yapılır.¹²¹Örneğin; مُؤْمِنٌ kelimesi cemi müzekker salim yapıldığında مُؤْمِنُونَ şeklinde olur.

Mümtehinê sûresinin ayetlerinde zikredilen cemi müzekker salim kelimeler şunlardır:

8.ayetteki الْمُفْسِطِينَ kelimesi cemi müzekker salimdir ve mefulun bih olduğu için ي harfi ile mansubtur. 9.ayetteki الظَّالِمُونَ kelimesi, 11.ayetteki مُؤْمِنُونَ kelimesi cemi müzekker salimdir.

¹²¹ Hasan Abbas, *En-nahvü 'l-vâfî ma'a rabtihi bi-esâlibi'r-rafi'a ve 'l-hayâti 'l-luğaviyyeti 'l-müteceddide* (Mısır: Dar'ul Meârif, ts.), 1/137.

8.1.2. Cemi Müennes Salim

Müennes bir ismin merfuat isimlerden olan fail, mübteda ve haber konumlarında geldiğinde çoğul yapmak için ismin sonuna elif ve te harfleri (ا ت) getirilerek yapılır.

Müennes ismin sonunda müennes ta'sı varsa kalkar. Örneğin; الْمُعَلِّمَةُ kelimesi cemi müennes yapıldığında الْمُعَلِّمَاتُ şeklinde olur. Cemi müennes salim kelimelerde nasb alameti fetha değil kesradır.¹²² Konumuzla ilgili ayetlerde geçen cemi müennes salim kelimeler şunlardır:

10.ayetteki الْمُؤْمِنَاتُ kelimesi ve مُهَاجِرَاتٍ kelimesi cemi müennes salimdir. مُهَاجِرَاتٍ muhacir kadınlar kelimesinin kesralı olmasının sebebi hal olmasıdır.

8.1.3. Mübalağalı İsmi Fail

İsfahani (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) mübalağayı tarif ederken بُلُوغٌ ve بَلَغٌ masdarlarından, türediğini belirterek: “Hedeflenen şeyin en sonuna ulaşmaktır, bu ister zaman ister mekân veya hedeflenen bir iş olsun fark etmez” diye tanımlamıştır.¹²³ İsmi fail nevinden olan birtakım sıfat sıygaları vardır ki anlamlarında mübalağa yani abartı olduğundan صَيَغَ الْمُبَالَاغَةِ diye adlandırılır. Mübalağalı ismi fail vezinleri şunlardır:¹²⁴

فَعِيلٌ، فاعُولٌ، فَعُولٌ، مُفْعِلٌ، مُفْعِلٌ، فَعِيلٌ، مُفْعَالٌ، فُعْلَةٌ، فُعْلَةٌ، فَعَّالٌ

Mümtehine sûresindeki ayetlerde geçen mübalağalı ismi failer şunlardır:

3.ayette geçen بَصِيرٌ kelimesi, 5.ayetteki الْعَزِيزُ ve الْحَكِيمُ kelimeleri, 6.ayetteki الْحَمِيدُ ve الْغَنِيِّ isimleri, 7.ayetteki فَدِيرٌ ve غَفُورٌ kelimeleri, 10.ayetteki عَلِيمٌ ve حَكِيمٌ kelimeleri, 12.ayette geçen غَفُورٌ ve رَحِيمٌ kelimeleri.

¹²² Abbas, *En-nahvü 'l-vâfi ma'a rabtihi bi-esâlibi'r-rafi'a ve 'l-hayâti 'l-luğaviyyeti 'l-müteceddide*, 1/162-164.

¹²³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi 'l Kur'ân* (Şam: Dar'ul Kalem, 2011), 144; Mustafa Tokmak, *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübalâğâ Vezinleri* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2017), 67.

¹²⁴ Zihni, *el-Muntehab ve 'l-Muktedab*, 296.

9.Mümtehin Sûresinin Belâgat İlmi Açısından İncelenmesi

Belâgat/بَلَاغَة kelimesi sözlükte sülasi بَلَّغ kökünden mastar olmakla birlikte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamına gelmektedir.¹²⁵İbnü'l Mukaffa'a (ö. 142 / 759) göre belâgat, “sözü herkesin kolay kolay söyleyemeyeceği tarzda söylemektir.” Câhiz'e (ö. 255 / 869) göre “lafızla mânânın güzellikte birbiriyle yarışması, mânadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mânânın zihne süratle ulaşmasıdır.” İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belâgat meânî, beyân ve bedî olmak üzere üç kısma ayrılır. Kur'ân'ın bütün sûrelerinde görülen belâgat; Mümtehin sûresinde de çeşitli şekillerde görülmektedir. Makalemizin bu bölümünde Mümtehin sûresi belâgat ilmi açısından incelenip, ayetlerde geçen edebi sanatlar başlıklar halinde örnekleriyle verilmektedir.

9.1.Mümtehin Sûresinde Geçen Bazı Edebi Sanatlar

9.1.1.Berâât-i İstihlâl Sanatı: Berâât ifadesi بَرَّع kökünden bir mastar ve isimdir. بَرَّع fiili sözlükte “fazilet ve güzellikte tam olmak, üstün olmak, üstün gelmek” anlamına gelmektedir.¹²⁶ İstihlâl ifadesi ise حَلَّ kökünden istif'âl kalıbında bir mastar olup sözlük anlamı olarak “çocuğun doğduğu anda bağırarak ağlaması, başlamak, yeni ayın görünmesi, yağmurun ilk yağması, gözün sulanması, her ne olursa olsun sesin yükselmesi” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁷ Sûrenin ilk ayeti berâât-i istihlâl sanatının güzel bir örneğidir.

9.1.2.İstiâre Sanatı: Sözlükte “ödünç istemek, ödünç almak” anlamına gelen istiâreyi belâgat âlimleri, “bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karîneye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklinde tarif etmişlerdir. Abdülkâhir el-Cürcânî benzerlik ilgisi sebebiyle istiâreyi bir teşbih ve temsil türü olarak kabul etmiştir.¹²⁸ 2. Ayette geçen “Bast el-lisan” ifadesinde istiâre vardır. Çünkü ellerin uzatılması' gerçekte mümkün ise de dillerin uzatılması mümkün değildir. Bununla kastedilen, inkârcıların müslümanlar hakkında bir süre dillerini tuttuktan sonra, onlar hakkında açıkça kötü ve çirkin sözler sarf etmeleridir. Bu

¹²⁵ Halil b. Ahmed el-Ferahidi, *Kitâbu'l Ayn* (Beyrut: Dar'ul Kutubi'l İlmiyye, ts.) 1/121.

¹²⁶ Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 1/390.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 122.

¹²⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l Belâga* (Beyrut: Dar'al Kitab al Arabi, 2014), 24.

durumda söz, dürülmüş vaziyetteyken açılıp ve uzatılmış olan, gizlendikten sonra açığa çıkarılmış bulunan nesneye benzetilmiş oluyor. Yine Allah Teâlâ söz uyumu, eşdeğer sözcük çiftesi (izdivac) dizimini sağlamak için dillerinin uzatılmasını (bast), ellerinin uzatılmasına atfetmiş olabilir. Çünkü eller ile diller “işaret edilen” (uzatma) anlamında ortaktır. Zira ellerin fiilleri, dillerin sözleri vardır. Ellerin vereceği zarar vurmayla, dillerin vereceği zarar duymayla gerçekleşmektedir.”¹²⁹ 3. Ayette geçen رحم kelimesi için Râğîb der ki: “رحم kadının döl yatağıdır. Anne karnında çocuğun geliştiği yerdir. Akrabalık için kullanılan رَحْمَتُكُمْ kelimesi, bundan istiare olunmuştur. Çünkü akrabalar bir rahimden türemişlerdir.”¹³⁰

9.1.3.Mübalağa Sanatı: Sözlükte “ulaşmak, son noktasına varmak” anlamındaki bulûğ kökünden türeyen mübâlağa kelimesi “bir işe olanca gayretini sarfetmek, ileri gitmek; büyütmek” demektir. Mübalağa sanatına عَلِيم، رَحِيم، غَفُور، قَدِير ve حَكِيم kelimelerini örnek verebiliriz.

9.1.4.Îcâz-ı Hazif Sanatı: Az sözle çok şeyi anlatmaya îcâz denmektedir. Îcâz-ı Hazif ise kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin hazfedilmesi yoluyla sağlanan îcâzdır. 1, 4., 5, 6, 7 ve 8. âyetlerde bu sanat kullanılmıştır.

9.1.5.Tıbâk Sanatı: Aralarında anlam bakımından zıtlık olan iki şeyin söz içerisinde bir arada kullanılmasıdır. Bu zıtlık isimler, fiiller veya edatlar arasında olabilmektedir. İlk ayetteki اٰمَنُوا ve كَفَرُوا، اٰوَلِيَاءَ ve عَدُوُّكُمْ sözçüklerinde tıbâk sanatı kullanılmıştır.

9.1.6.Kinâye Sanatı: Sözlükte “bir şeyi bir şeyle örtmek” anlamına gelen kinâye kelimesi edebî sanat olarak “örtülü anlatım” demektir. Beyân âlimlerine göre kinaye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımî mânanın anlatıldığı kelime veya terkiptir. Söz içinde geçen asıl ve gerçek anlamındaki unsura “meknî (mükennâ) bih” veya “kinaye”, bununla kendisine işaret edilen ve söz içinde geçmeyen unsura da “meknî (mükennâ) anh” adı verilir. Mekkî bih ile meknî anhe kapalı bir biçimde işaret edildiği için ilk unsur örten, ikinci unsur örtülen konumunda bulunduğu kinaye

¹²⁹ Şerîf er-Radî, *Kur'an Mecazları Telhîsu'l Beyân fî(an) Mecâzâtî'l Kur'ân* (İstanbul: Kuramer, 2016), 316.

¹³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dar'ul Kutubi'l İlmiyye, 1971), 9/470.

(örtme) kelimesi kullanılmıştır. 12.ayetteki *بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ* tabiri, kadının rahminden kinayedir.

9.1.7.Takdim/Tehir Sanatı: Arap dilinde takdim / تَقْدِيم kelimesi قَدَّمَ fiilinin mastarıdır. Öne almak, öne geçirmek anlamlarında kullanılır. Tehir / تَأْخِير kelimesi ise أَخَّر kelimesinin mastarıdır. Ertelemek, geciktirmek anlamlarında kullanılır. Araplar önem verdikleri şeyi öne alırlar. Örneğin: رَبَّنَا عَلَيْنَا نَوَكُلْنَاهُ وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ وَالْيَاكَ الْمَصِيرُ ayetinde, cümle yapısının hasr ifade etmesi için, sonra gelmesi gerekenler öne alınmıştır.¹³¹ Aslı تَوَكَّلْنَا عَلَيْكَ وَأُنَبِّئُكَ وَإِلَيْكَ ve تَوَكَّلْنَا عَلَيْكَ şeklinde.¹³²

9.1.8. Reddû'l-Acüz Ale's-Sadr: Sözlükte acüz “sözün son tarafı”, sadr ise “baş tarafı” demek olduğundan reddû'l-acüz ale's-sadr “sözün sonunun başta tekrar edilmesi” mânasına gelir.¹³³ Mümtehin sûresinin 13.ayeti olan şu âyet-i kerimede: “قَدْ يَسْأَلُونَ مِنَ الْآخِرَةِ” reddû'l-acüz ale's-sadr sanatı bulunmaktadır. Sûre başladığı gibi bitirilmiştir.¹³⁴ Aynı şekilde sûrenin 4, 7, 8, 10 ve 12. âyetlerinde de reddû'l Acüz Ale's Sadr sanatı kullanılmıştır.

SONUÇ

İslam dininin ilk ve ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm Arapça olarak indirilmiştir. Bu sebeple onu anlamak için Arap dilini çok iyi bilmek gerekmektedir. Arapların, Acem olanlarla karışması sebebiyle dilde hatalar ortaya çıkmaya başlamış ve Kur'ân-ı Kerimi hatalı okumaktan korumak için nahiv ilmine ihtiyaç duyulmuştur. Başlangıçta nahvin kapsamında olan sarf ilmi daha sonraları müstakil bir ilim haline gelmiştir. Nahiv ve sarf üzerinde çok fazla araştırma yapılan önemli konulardandır. Bu ilimler hakkında yapılan tüm çalışmalar Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlayabilmek için yapılmıştır. Biz bu çalışmada âyetleri sarf, nahiv ve belâgat ilimleri açısından incelememiz sonucunda nahiv konularından: isim cümleleri, fiil cümleleri, şart cümleleri, emir fiilleri, tekit edatları, talebi inşa cümleleri, sarf konularından ise; sülasi mücerred filler, rubai mezid fiiller,

¹³¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâiu'l-beyân tefsiru Âyâtî'l Ahkâm* (Şam: Mektebetü'l Gazâli, ts.), 1/41.

¹³² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefsîr Tefsîrlerin Özü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 6/373.

¹³³ İsmail Durmuş, "REDDÜ'l-ACÜZ ale's-SADR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 34/521-522.

¹³⁴ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 14/527.

salim ve illetli fiiller, mübalağalı ismi failller, mükesser çoğullar, cemi müennes salim, cemi müzekker salim olan kelimeler kullanıldığını tespit ettik. Her bir kelimenin i'rabını yapmaya gayret ettik. Kur'ân-ı Kerîm öyle yüce bir kitaptır ki onu sadece dil açısından incelemek yeterli değildir. Müşrikler her ne kadar uğraşsalar da tek bir ayetin benzerini dahi getirememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim mûciz bir kitaptır. İnanmayanlar bile Kur'an'ın i'câz'ından etkilenip Müslüman olmaktadır. Bu sebeple âyetleri edebi sanatlar açısından da incelemek gerekmektedir. Kur'an'ın tüm sûrelerinde olduğu gibi Mümtehine sûresinde de belîğ/edebi sanatlar fazlaca mevcuttur. Âyetleri belâgat açısından incelediğimizde; istiâre, kinâye, tıbâk, berâât-i istihlâl, takdim/tehir, reddü'l-acüz ale's-sadr ve îcâz-ı hazf gibi edebi sanatların kullanıldığını tespit ettik. Bu çalışmayı yaparken dilbilimsel tefsirlerden, sözlüklerden, belâgat alanında yazılan eserlerden istifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abbas, Hasan. *En-nahvü'l-vâfi ma'a rabtihi bi-esâlîbi'r-rafi'a ve'l-hayâti'l-luğaviyyeti'l-müteceddide*. 4 Cilt. Mısır: Dar'ul Meârif, ts.

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 2. Basım, 1984.

Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yeni Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dar'ul Kutubi'l İlmiyye, 1971.

Cürcâni, Abdulkâhir el-. *Esrâru'l Belâga*. Beyrut: Dar'al Kitab al Arabi, 2014.

Cürcâni, Seyyid Şerîf el. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâr-u Kütübi'l-İlmiye, 1983. Basım, ts.

Derviş, Muhyiddin. *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm ve İ'rabuhu*. 9 Cilt. Beyrut: Dar-u İbn-i Kesir, 2011. Basım, ts.

Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-. *Edebu'l-Kâtib*. Müessesetü'r-Risale, ts.

Durmuş, İsmail. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Emin, Mustafa - Carim, Ali el-. *En-Nahvü'l-vadîh fî kavâidi'l-lugati'l-Arabiyye li'l-merhaleti'l-ibtidaiyye*. 3 Cilt. Kahire: Dar'ul Meârif, 1707.

Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-. *El-Beyan fî garîbi İ'rabi'l-Kur'an*. 2 Cilt, 1980.

Ferahidi, Halil b. Ahmed el-. *Kitâbu'l Ayn*. Beyrut: Dar'ul Kutubi'l İlmiyye, ts.

Ferrâ, Yahyâ bin Ziyâd el-. *Meâni'l Kur'an*. Mısır: Dar'ul Mısriyye, ts.

Galâyînî, Mustafa. *Câmiu'd-durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: Menşûrâtî'l-mektebeti'l-asriyye, 1994.

Halvânî, Muhammed Hayr. *Muğni'l-cedîd fî ilmi's-sarf*. Beyrut: Dar'uş-şerefi'l-Arabi, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Tarih, ts.

İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 9 Cilt. Kahire: Dar'ül Hadîs, 2013. Basım, ts.

İbni's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân Taqıyyuddîn. *Şerhu Muşkili'l-vasît*, 2011.

İbrahim, Muhammed et-Tayyib el-. *İ'rabu'l Kur'an-ı Kerîm*. Beyrut: Dar'an-Nafaes, 2014.

İsfahânî, Râgıb el-. *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*. Şam: Dar'ul Kalem, 2011.

Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahmân el-. *Telhîsu'l Miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l Büşra, 2010.

Nahvî, İbn Hişâm en-. *Muğni'l-lebîb*. thk. Berekât Yûsuf Hebbûr. 2 Cilt. Beyrut: Dar'ul Erkam, ts.

Râdî, Şerif er-. *Kur'an Mecazları Telhîsu'l Beyân fî(an) Mecâzâtî'l Kur'an*. İstanbul: Kuramer, 2016.

Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Revâiu'l-beyân tefsiru Âyâtî'l Ahkâm*. 2 Cilt. Şam: Mektebetü'l Gazâlî, ts.

Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't Tefâsir Tefsirlerin Özü*. 7 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Sivâsi, Ahmed b. Muhammed es-. *Hallu'l-meâkid şerhu'l-kavâid*. thk. Muhammed Can. İstanbul: Şefkat Yayınları, 1433.

Suçin, Mehmet Hakkı. “Arapça II”. 3. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, ts.

Tokmak, Mustafa. *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübalâğâ Vezinleri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2017.

Yakut, Muhammed Süleyman. *İ'rabu'l Kur'ân-ı Kerîm*. 10 Cilt. İskenderiye: Dar'ul Marife el-Câmiyye, ts.

Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-Arûs*. Beyrut: Dar Sader, 2011.

Zeccâci, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân ez-. *Hurûfü'l-me'ânî*. thk. Ali Tevfik el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.

Zihni, Hacı Mehmed. *el-Muntehab ve'l-Muktedab*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *et-Tefsîru'l-münîr*. 17 Cilt. Beyrut: Dar'ul Fikri'l Muâsır, ts.